

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FAKULTA TEOLOGICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Domáci násilí na dětech

Vedoucí práce: PhDr. Ludmila Muchová, Dr.

Katedra psychologie

Studentka: Eva Fibigerová

Ročník: VII.

Akademický rok: 2003 - 2004

Prohlašuji, že diplomovou práci s názvem "Domácí násilí na dětech" jsem zpracovala samostatně a veškerou literaturu, kterou jsem použila, jsem uvedla v závěru práce.

Eva Fibigerová!

Vřele děkuji vedoucí mé diplomové práce PhDr. Ludmile Muchové, Dr., za její velikou trpělivost, cenné rady, připomínky a metodické vedení této práce.

Obsah:

Úvod	6
1. Agrese - agresivita	8
1.1. Biologická a psychologická teorie příčin agresivity ..	11
1.1.1. Teorie biologické	11
1.1.2. Teorie psychologické	15
1.2. Projevy agrese	18
1.2.1. Fyzické napadení	20
1.3. Tzv. "skrytí agresori"	21
2. Domácí násilí	22
2.1. Agrese rodičů vůči dětem	23
2.1.1. Rizikové faktory	24
2.1.2. Symbiotické rodiny	25
2.2. Podoby rodinného a domácího násilí	26
2.2.1. Domácí násilí z hlediska formy	27
2.3. Reakce obětí na domácí násilí	29
3. Násilí v médiích	30
3.1. Vliv televizního násilí na malé děti	31
3.2. Vliv televizního násilí na děti a dospívající v průběhu vývoje	32
4. Syndrom CAN	35
4.1. 3 základní varianty	35
4.2. Postavení dítěte v dějinách; vývoj ve 20. století	36
4.2.1. Pohledy do minulosti v několika rovinách	37
4.2.2. Úmluva o právech dítěte 1989	40
5. Sexuální násilí	42
5.1. Pohledy do minulosti	43
5.1.1. 20. století	44
5.2. Incestní rodina	45
5.2.1. Charakteristiky rodin s incestem	46
5.3. Formy sexuálního násilí	48
5.4. Oběť sexuální agrese	49
5.4.1. Děti zvýšeně ohroženy sexuálním zneužitím	50
5.4.2. Znamky upozorňující na možnost sexuálního zneužití	50

5.4.3. Věk dítěte	52
5.4.4. Reakce dítěte	53
5.5. Posttraumatický proces	53
5.5.1. Krátkodobé (iniciální) následky	55
5.5.2. Dlouhodobé následky	56
5.6. Syndrom přizpůsobení	57
5.7. Zneužívající rodiče	59
6. Tělesné (fyzické) násilí	61
6.1. Formy tělesného týrání	62
6.2. Tělesné týrání aktivního charakteru	63
6.2.1. Munchausenův syndrom	68
6.3. Tělesné týrání pasivního charakteru	69
6.4. Děti zvýšeně vystavené tělesnému násilí	70
6.5. Rizikovní rodiče	72
7. Psychické násilí	72
7.1. Formy psychického týrání	74
7.2. Dopad psychického týrání	77
8. Zanedbanost a zanedbávání	79
8.1. Citová deprivace	80
8.1.1. Nejisté vazby	82
8.2. Důsledky citové deprivace	83
8.3. Obranné mechanismy v důsledku citového strádání ..	85
9. Kriminálnita páchaná na dětech v ČR	87
Závěr	92
Seznam literatury	96

Úvod

Čím dál častěji se v médiích setkáváme s případy, kdy mladík kvůli pár korunám napadl a krutě zbil stařenu, či student zbil bez zjevných důvodů profesora, že často utíkají děti z domovů, protože se bojí trestů za špatnou známku, nebo skutečnosti dětské prostituce aj. Kde tedy začíná násilí a k čemu může vést? Důvodem k tématu mé práce byly výše uvedené skutečnosti a fakt, že mnoho lidí má mylné představy o výchově svých dětí. Stále můžeme slyšet věty jako "škoda každé rány která padne vedle" nebo "co bylo v mládí dobré pro mě, musí být dobré i pro mé dítě". Pocházím z vesnice, kde tyto věty, i jiné, není možné neslyšet a to nejen u starší populace, ale i u poměrně mladých rodičů. Někteří dospělí mají pocit, že musí vždy a za každou cenu udržet svoji autoritu. S tím zajisté souvisí i představa, že pokud dítě neposlechne hned, neposlechne ani příště. Často se v rodinách udílejí spíše rozkazy než žádosti o pomoc a přátelské povídání. Takové jednání často vede ke skrytým nátlakům jak na partnera, kdy vyvstávají spory ohledně výchovy, tak na dítě. V některých případech může dojít k rezignaci na vlastní přání, kdy se člověk stáhne, "aby nebylo zle". Tyto situace mohou nastartovat agresivní chování v domácnosti. Pokud se něco nepříjemného v rodině děje, pak by to měl pedagog, který dítě zná zpozorovat. To je důvod, proč jsem se rozhodla zabývat se tématem Domácího násilí na dětech. Jakožto budoucí pedagog, bych ráda znala důvody, proč se někdy děti chovají tak, jak se chovají, a pokud se mu něco nedobrého děje, snažit se dítě pochopit v jeho trápení a pomoci mu. K tomu, abych dítě nepřetěžovala ze strany školy či jiného volnočasového zařízení, však musím znát, co se může doma za zavřenými dveřmi odehrávat.

Svou práci začínám obecně agresí. Existují různé pohledy na agresi či násilí, jak ve vymezení pojmu tak v pohledu lékařském. Různí se názory, jaký vliv na agresi mají různé

biologické funkce člověka a to od mozku přes genetiku až po hormonální změny. Také psychologické teorie nejsou jednotné. Agrese může být důsledkem dlouhodobé frustrace, ale také zde má značný vliv naučené sociální chování. I média zde hrají svou roli. Jiný vliv mají na malé děti a jiný na dospívající mládež. V další části práce se už konkrétněji zabývám jednotlivými variantami domácího násilí a to zanedbáváním dítěte, týráním fyzickým a psychickým, a v neposlední řadě sexuálním zneužíváním. Zajímá mě jak se jednotlivá násilí odehrávají, jaký mají dopad na dítě, případně rozdílnosti ve věku dítěte a jaký dopad má násilí právě v daném věku. S tím souvisí i charakter rodiny, kde se násilí odehrává, i které děti jsou zvýšeně ohroženy, stejně tak, pokud se vyskytnou, i varovné známky, podle kterých může okolí rozeznat násilí na dítěti. Pokud se dítěti něco takového děje, neobejde se další vývoj bez následků takovéto traumatizující zkušenosti.

Cílem mé práce je tedy vymezení a popsání základních variant domácího násilí na dětech. Proč se toto dětem děje, jací jsou rodiče, kteří vlastním dětem ubližují, jaké jsou důsledky násilného chování rodiče k dítěti. Ke konci práce bych ráda zjistila, kolik případů násilí na dětech je evidovaných v České republice.

Zároveň jsem si dala osobní cíl připravit se tímto způsobem na možné setkání s takto trápeným dítětem. Nepopisuji ve své práci terapie či lékařská vyšetření. To samo o sobě zasluhuje vlastní zpracování.

1. AGRESE - AGRESIVITA

Jako u emocí, neexistuje ani u agrese jednotná definice, ale spousta teorií pro její vysvětlení.¹ Agrese je někdy chápána jako nutný základ intelektuálního vývoje člověka, nezbytný předpoklad k získání nezávislosti a jeho hrdosti (Berkowitz, 1994). Jindy je agrese pojímána jako chování bez motivace, tj. jako udílení škodlivých stimulů druhému člověku (Buss, 1961). Albert Bandura (1971) zase tvrdí, že mnoho lidí označuje za agresivní chování, které není v souladu se schvalovanými sociálními pravidly. James T. Tedeschi a Richard B. Feston (1994) mluví spíše než o agresi o donucovacích způsobech jednání. Primárním cílem takového jednání je získání moci nad druhým člověkem, ovlivnit ho nebo si například potvrdit vlastní hodnotu. Agrese může být vymezena také jako vyhledávání záliby v ubližování jiným lidem. V tomto případě je agrese zdrojem potěšení, uspokojení ze sebe sama, je to legrace, agresivní veselí a bujarost.² Agrese tedy zahrnuje velkou škálu projevů. Proto může nabývat tolika významů. Záleží tedy na tom, co chce badatel nebo diagnostik zdůraznit. Důležité je, ke které z teorií se autor přihlásí.

Obecně se za agresi "označuje jednak ubližovanie a poškodzovanie, avšak ako agresívne sa označuje aj ofenzívne správanie športovca alebo podnikateľa; ofenzívne, dynamické, energické, sebakpresadzujúce správanie, bez snahy ublížiť inej osobe sa označuje ako asertivita. Správanie prinášajúce ubližovanie, ničenie, poškodzovanie, sa spája s termínom agresia."³

Vysvětlení pojmů souvisejících s agresi:

Někdy je obtížné jasně rozlišit různé agresivní projevy, které mohou fungovat v komplexu a zpravidla tak fungují.

¹M. Furst, *Psychologie, včetně vývojové psychologie a teorie výchovy*, Olomouc:Votobia, 1997, s.129

²I.Čermák,*Lidská agrese a její souvislosti*,Žďár nad Sázavou:nakladatelství Fakta v.o.s.,1999, s.9

Asertivitou se rozumí, že člověk dokáže trvat na svých názorech a prosazovat svoje práva v rámci existujících zákonů bez zjevné agresivity. Jedná se o zdravé sebeprosazování, sebeprojevení. Je založena na dostatečném sebevědomí, na souboru komunikačních a sociálních dovedností, které umožňují člověku prosazovat vlastní zájmy a přitom respektovat zájmy a přání druhých lidí.⁴

Hněv je silná afektivní agresivní reakce na urážku, frustraci apod.⁵, není však podmínkou agrese. Člověk může být agresivně impulzivní bez vědomí hněvu. Nahněvaný člověk se také nemusí nutně chovat agresivně. S agresivitou jako k náchylnosti k agresi je hněv spojen jen nepřímo. Může být její součástí, ale také nemusí. S agresi bývá spíš spojován afekt zlosti či vzteku, ty se od hněvu významově odlišují. Afekt vzteku vzniká náhle, je naléhavý a těžko ovladatelný. V afektu vzteku jedinec nerespektuje společenské normy a tendence k násilí jsou u něj extrémně patrné. Hněv naproti tomu nemá takovou intenzitu, ale jeho zdroje mohou být i kvalitativně odlišné (nahněvaný jedinec může pociťovat spravedlivý hněv, ale nikoliv zlost nebo vztek).⁶

Krutostí rozumí PhDr., Dr. P. Říčan, CSc., souhlasný postoj k týrání člověka (či jiné bytosti), doprovázený pocitem uspokojení.⁷ Za zvláštní projev lze považovat tzv. pedagogický sadismus, kdy učitel, případně rodiče – možná v dobré míře – týrají dítě věřice, že je to nutné pro jeho výchovu. Rozkoš, kterou jim to poskytuje, popřou velmi rozhodně, často si ji vůbec neuvědomují.⁸

Agrese je většinou chápána jako jakákoliv forma chování, jejímž cílem je záměrně ublížit nebo poškodit druhého člověka.

³ J. Výrost, I. Slaměnská, *Sociální psychologie – sociálna psychológia*, Praha: Nakladatelství ISV, 1997, s. 315

⁴ srov. P. Hartl, H. Hartlová, *Psychologický slovník*, Praha: Portál, 2000, s. 56

⁵ P. Hartl, H. Hartlová, *Psychologický slovník*, ..., s. 191

⁶ srov. I. Čermák, *Lidská agrese* ..., s. 13

⁷ P. Říčan, *K psychologii krutosti*. Propsy, 1998, č. 3, s. 4

Definice donucovacího jednání od Tedeschiho a Felsonova (1994) zní podobně: jednání, které je provedeno se záměrem ublížit nějaké osobě nebo ji přimět, aby vyhověla. Za agresi se nepovažuje pouze fyzické ublížení, ale také psychická a emocionální zranění (např. zastrašování, vyhrožování, zostouzení apod.).⁹

Násilí je někdy z agrese vyčleněno a je definováno jako záměrný pokus fyzicky někomu ublížit. Kamatýr (1998) ve shodě s van der Dennenem považuje pojmové oddělení kategorií agrese a násilí za nezbytné. Důraz ovšem nakladou na fyzické jako znak odlišující od agrese, ale argumentují tím, že agrese představuje motivační zdroj násilí, kdežto násilí může být jen jedním z projevů agrese v chování.¹⁰

Agresivita v etologii znamená tendence k hrozbě nebo útočnému jednání vůči jedinci vlastního druhu - tzv. vnitrodruhová agresivita, nebo vůči jedinci jiného druhu.¹¹ Člověk, který je nadán vysokou mírou agresivity, je často a velmi snadno v nejrůznějších situacích náchylný jednat agresivně.¹²

Za *hostilitu* se považuje "záměrné poškozovania, ktoré je zároveň porušením situačne relevantných noriem. Myslia sa tým tie sociálne normy, ktoré sa vzťahujú na danú konkrétnu situáciu."¹³

Agresi je tedy možné přesněji definovat jako chování, které se vyznačuje následnými znaky:

- poškozují jinou osobu
- je záměrné

⁸ srov. P.Říčan, *Krutost jako duševní porucha*, Propsy, 1998, č.3,s.5

⁹ srov.I.Čermák, *Lidská agrese a její souvislosti*, Žďár nad Sázavou:nakladatelství Fakta v.o.s.,1999,s.12

¹⁰ tamtéž,s.12

¹¹ P.Hartl,H.Hartlová,*Psychologický slovník*,Praha:Portál,2000, s.23

¹² I.Čermák,*Lidská agrese ...*,s.13

¹³ J.Výrost, I.Slaměník, *Sociální psychologie – sociální psychologie*, Praha: Nakladatelství ISV,1997, s.316

- porušuje situačně relevantní normy (normy, které se vztahují na danou konkrétní situaci)
- není motivované snahou pomoci dané osobě ani jiným prosociálním myšlením.¹⁴

1.1. Biologická a psychologická teorie příčin agresivity

Existuje mnoho různých teorií o příčinách agresivity a násilí. V podstatě lze teorie rozdělit do dvou základních skupin - na teorie, které vycházejí z biologie, a teorie psychologické.¹⁵

1.1.1. Teorie biologické

Vysvětlují agresivitu neurofyziologicky¹⁶, geneticky (vlivem specifických chromozomů) či endokrinologicky (působením zvláště mužských pohlavních hormonů).¹⁷

Neurofyziologické mechanismy, mozek a agrese

Pokusy na zvířatech a klinické zkušenosti ukazují, že v mozku jsou četné oblasti¹⁸, jejichž ovlivněním je možné agresii jak spustit, tak tlumit.¹⁹ Ukázalo se například, že reakce hněvu a odpovídající agresivní chování mohou být aktivovány přímým elektrickým drážděním různých mozkových oblastí, např. amygdaly laterálního hypotalamu, některých částí mesencefalu a centrální oblasti šedé kůry; zároveň mohou být tlumeny stimulací jiných struktur jako septa, cingulárního závitu a nucleus caudatus.²⁰

¹⁴ srov. tamtéž, s. 316

¹⁵ http://www.rodina.cz/kdyz_hladina_adrenalinu_stoupá

¹⁶ neurofyziologické vysvětlení agresivity skrze tzv. centra citových reakcí, a tedy i agresivních pohnutek v rámci centrální nervové soustavy, http://www.rodina.cz/kdyz_hladina_adrenalinu_stoupá

¹⁷ http://www.rodina.cz/kdyz_hladina_adrenalinu_stoupá

¹⁸ oblasti mozku, které mají vliv na vznik agrese: orbitofrontální kůra oboustranně, septum, hipokampus, amygdala, caput nc. caudati, talamus, ventromediální a zadní hypotalamické jádro, tegmentum středního mozku, Varolův most, přední části a nc. fastigii mozečku (Trimble, 1988) F.Koukolík: *Lidský mozek*, Praha: Portál, 2000, s. 234

¹⁹ F.Koukolík, *Lidský mozek*, Praha: Portál, 2000, s. 234

²⁰ E.From, *Anatomie lidské destruktivity*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 102

Heinrich Kluver a P. C. Bucy (1934) poprvé ukázali ve svých klasických pokusech, že např. zničení amygdaly změnila zvířata tak, že ztratila aspoň přechodně schopnost prudkých, agresivních reakcí i při silné provokaci. Na druhé straně zničení oblastí tlumících agresi, jako např. malých zón ventromediálního jádra hypotalamu, způsobilo u koček a krys permanentní agresivitu.²¹

Jedním z teoretických předpokladů činnosti prefrontální kůry je tlumivý vliv na činnost podkorových struktur. Z toho plyne předpověď, podle níž se poškození těchto korových oblastí projeví "deliberací", sociálně netlumeným, "odbržděným", případně antisociálním chováním.²² Pacienti s tímto poškozením mozku trpí výbuchy obtížně tlumitelného útočného chování v rozsahu počínajícím nadávkami a končícím násilným chováním. Pravděpodobnost, že se takto nemocní budou chovat útočně, roste tím víc, čím blíže je ložisko jejich mozkového poškození pólu čelního laloku (Paradiso a kol., 1996).²³

Vyšetření činnosti mozku PET u 41 vrahů, kteří se hájili sníženou přičetností, doložilo v porovnání se stejně velkým počtem kontrolních jedinců, kteří se vraždy nedopustili, snížené využití glukózy v prefrontální kůře, horní části temenních laloků, levém gyrus angularis a v corpus callosum. Snížené využití glukózy je v mozku u vrahů asymetrické, více je vyjádřeno ve střední části spánkového laloku, amygdale a talamu levé hemisféry než hemisféry pravé (Raine, 1997).²⁴ Vrazi, kteří měli snížené využití glukózy v čelních lalocích, byli rozděleni do dvou skupin:

- vrazi, kteří prošli psychosociální deprivací v dětství
- vrazi, kteří deprimovaní nebyli a jejich rodinné zázemí bylo označeno jako benigní.

Bylo zjištěno, že snížené využití glukózy v čelních lalocích je výraznější u druhé skupiny vrahů. Sociální tlak,

²¹ E.From, *Anatomie lidské destruktivity*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s.103

²² F.Koukolík, *Lidský mozek*, Praha: Portál, 2000, s.234

²³ tamtéž, s.234

²⁴ F.Koukolík, *Lidský mozek*, Praha: Portál, 2000, s.235

který by mohl zapříčinit jejich pozdější vražedné chování, byl u těchto lidí zanedbatelný. Vražedné násilné chování tedy souvisí se snížením využití glukózy v čelních lalocích mozku (Raine a kol., 1998).²⁵

U zvířat se rozlišuje afektivní a predátorská agrese, podobně se rozlišují i vrazi na afektivní a predátořní. U afektivních vrahů je nižší metabolismus glukózy, a tedy nižší aktivitu prefrontální kůry oboustranně, vyšší míru aktivity pravostranné amygdaly, talamu, hipokampu a nižší poměr utilizace glukózy mezi pravostrannými korovými a podkorovými oblastmi. Z toho lze vyvodit hypotézu, podle níž jsou zdrojem agresivních impulzů vysoce aktivní podkorové oblasti mozku. Afektivní vrazi nejsou schopni tyto impulzy v důsledku nižšího výkonu prefrontální kůry tlumit, zatímco predátořští vrazi jsou schopni je tlumit (činnost jejich mozku je blízká činnosti kontrolní skupině lidí, Raine, 1998).²⁶

Je však nutná opatrnost, protože agrese nemá "centra". Neví se přesně, do jaké míry jsou zjištěné odchylky látkové výměny, případně podráždění nebo útlum činnosti výšem jmenovaných míst, v přímé souvislosti s násilným chováním. Výše uvedené objevené skutečnosti jsou nepochybně významné, ovšem zatím předběžné.²⁷

Chromozomální poruchy (genetika)

Ve výzkumech se opakovaně zjišťuje, že jedinec s chromozomálním karyotypem XYY má sklon k agresi. Nadbytečný chromozom Y bývá spojován nejčastěji s antisociálním a agresivním chováním mužů, kteří byli vystavováni jen průměrné agresi v primární rodině. Chromozom Y v normálním páru XY ovlivňuje distribuci hormonů, což pak zpětně působí na krystalizaci maskulinního charakteru sexuálních orgánů a na potlačení femininních charakteristik. Muži s nadbytečným chromozomem Y vylučují ve větší míře mužské hormony. Jiným

²⁵ srov. tamtéž, s. 235

²⁶ srov. tamtéž, s. 235-236

²⁷ srov. tamtéž, s. 236

artefaktem genetických studií je skutečnost, že jsou založeny na vzorku osob s kriminální kariérou, a navíc se ukazuje, že karyotyp XYY může být současně spojen s kriminálním chováním a nízkou inteligencí, nikoliv však obecně s agresivitou.²⁸ U žen se agresivní chování vysvětluje hypotézou o chybějícím chromozomu X. Ženy s chromozomálním karyotypem XO (ženy s chybějícím chromozomem nebývají označovány X, ale XO) by měly vykazovat podle X-chromozomové hypotézy více agresivity než ženy XX a ženy XXX (ženy s nadbytečným chromozomem X) by měly rovněž vykazovat méně agrese než ženy XO.²⁹

Jiné studie ovšem tyto hypotézy nepotvrzují, naopak se ukazuje, že není důvod se domnívat, že existují nějaké rozdíly mezi muži XY a XYY. To ovšem neznámá, že vědci pouštějí ze zřetele XYY, protože jeho roli v agresi nelze zcela vyloučit (Bioulac, Benezech, Renaud a Noel (1978) zjistili pokles aktivity neurotransmiteru serotoninu u mužů XYY (serotonin redukuje agresi).³⁰ Meyer-Bahlburg (1981) na základě rozsáhlé sekundární analýzy výzkumů uzavírá, že vliv abnormalit v chromozomech X nebo Y na agresi nelze dokázat. Ale současně popisuje případy, kdy chromozomální vzorec XYY byl spojen s explozivním charakterem osob, které v mládí spáchaly kriminální nebo násilný čin.³¹

Podle Renfrewa (1997) lze předpokládat vliv genetických faktorů na agresi jedince, pokud jsou splněny tyto podmínky:

- Jedinec z normální rodiny se chová extrémně agresivně. Pokud se zbytek rodiny chová normálně, pak to znamená, že rodinné prostředí je nepatologické. Z tohoto důvodu je možné, že agrese jedince představuje geneticky podloženou biologickou abnormalitu.
- Velký počet členů rodiny je agresivních. Ačkoliv v tomto případě nelze eliminovat společný faktor prostředí, lze

²⁸ I. Čermák, *Lidská agrese a její souvislosti*, Žďár nad Sázavou: nakladatelství Fakta v.o.s., 1999, s.17

²⁹ srov. tamtéž, s.17

³⁰ srov. tamtéž, s.18

³¹ tamtéž, s.18

předpokládat přítomnost společného genetického faktoru, který značnou měrou přispívá k obrazu agrese jedince.

➤ Pokud se na subhumánní úrovni objeví celá linie zvláště agresivních zvířat, pak lze předpokládat konstituování genetické subpopulace s výraznými agresivními znaky.³²

Hormony (endokrinologie)

Moger (1976) usuzuje, že i neurochemický systém může podporovat agresi jedince. Zvýšená sekrece testosteronu (mužského pohlavního hormonu) může mít vztah ke zvýšenému riziku výskytu agrese nebo obecněji ke kriminálnímu chování u mužů.³³ Dabbs se spolupracovníky (1988) zjistil, že osoby, které spáchaly násilný čin bez předchozí provokace, měly vyšší hladinu testosteronu než jedinci odsouzení za násilí v obraně či za krádež.³⁴

Jiný přístup vychází z hodnocení vztahu mezi hladinou testosteronu a léčebným zásahem. Pokud testosteron má vliv na snadnější vybavení agrese, pak by odstranění varlat nebo podání antiandrogenních léků měly snížit úroveň androgenů v krvi a tím pak redukovat i agresi. Ukázalo se však, že kastrace agresi nepotlačuje a podání antiandrogenních léků sexuální agresi pouze snižuje (Sheard, 1979, O'Carroll, Bancroft, 1985).³⁵

Úroveň hladiny testosteronu se může považovat pouze za dispozici posilující možnou agresi, která se projeví pouze tehdy, vyskytnou-li se současně i jiné podněty.³⁶ Vztah mezi hormony a agresi tedy není přímý.³⁷

1.1.2. Teorie psychologické

Některé se odvolávají na instinktivní výbavu člověka a podmíněnost našeho chování pudy. Agrese má vlastnosti

³² I.Čermák, *Lidská agrese a její souvislosti*, Žďár nad Sázavou: nakladatelství Fakta v.o.s., 1999, s.16-17

³³ srov. tamtéž, s.18

³⁴ I.Čermák, *Lidská agrese a její souvislosti*, Žďár nad Sázavou: nakladatelství Fakta v. o. s., 1999, s.18

³⁵ srov. I.Čermák, *Lidská agrese a její souvislosti*, Žďár nad Sázavou: nakladatelství Fakta v.o.s., 1999, s.18-19

³⁶ srov. tamtéž, s.18-19

³⁷ srov. tamtéž, s.20

základního pudu, je formou energie, která trvá, dokud není dosaženo cíle. V tomto smyslu je vrozenou reakcí. Jiné psychologické teorie považují agresivitu za reakci na frustraci.³⁸ Jeden z prvních pokusů experimentálně ověřit vztah mezi frustrací a agresí byl popsán v roce 1939 (Dollard, Doob, Miller, Mowrer, Sears).³⁹ Pocity frustrace mohou vznikat v rodině, ve škole, ve volném čase; vnější okolnosti však samy o sobě nemohou podnítit v člověku agresivní chování. Podstatné je, jak člověk frustrující podnět či situaci vnímá, co si o ní myslí, a vědomí, zda může nebo nemůže něco udělat, aby danou situaci změnil.⁴⁰

Frustrace je jednak situace, v níž je subjektu bráněno dosáhnout cíle chování, jednak jeho vnitřní stav, který tato situace vyvolává. Zdrojem frustrace mohou být vnější fyzické překážky, překážky spíše psychologické povahy nebo vyslovené zákazy, ale subjekt se může frustrovat i sám např. zábranami, které má, nebo nereálnými představami o nedostupnosti něčeho. Nejzávažnější jsou frustrace ego-vztažných motivů (ztráta prestiže, nedůvěra sociálního okolí ve schopnosti subjektu, neuspokojivé sociální vztahy a další).⁴¹ Nejtypičtější reakcí na frustraci je agrese proti zdroji frustrace. Frustrace vyvolává zlobnou agresi, která může být odreagována i na objektu, který ke zdroji frustrace nemá vůbec vztah ("obětní beránek", např. dítě, které je týráno rodičem, kterého někdo ponížil)⁴², když agrese vůči původnímu zdroji frustrace by byla riskantní.

Další psychologické teorie vysvětlují agresivitu na základě teorie sociálního učení. Ty zdůrazňují význam tzv. zástupného učení neboli učení pozorováním. Agrese je tedy

³⁸ http://www.rodina.cz/kdyz_hladina_adrenalinu_stoupá

³⁹ I. Čermák, *Lidská agrese a její souvislosti*, Žďár nad Sázavou: Fakta v.o.s., 1999, s.33

⁴⁰ http://www.rodina.cz/kdyz_hladina_adrenalinu_stoupá

⁴¹ M. Nakonečný, *Základy psychologie*, Praha: Academia, 1998, s.542

⁴² příklad – nadřizený vajádří nespokojenost s prací svého podřízeného, ten doma svůj následný vztek vyjádří několika větami s dostatečnou dávkou jdovatosti na adresu své partnerky, vzájemná hádka vyústí ve fyzické potrestání syna za věc, kterou by matka za jiných okolností přešla pouze napomenutím. Syn pak práskne dveřmi, kopne do zdi, rozbije hračku ...

naučenou odpovědí.⁴³ Vlastní zkušenost dětí s agresivitou má své kořeny často v nesprávných výchovných postupech v rodině – pokud je chování rodičů vůči dítěti zvýšeně násilné, rodiče jsou neúměrně přísní, tvrdě trestající, dítě se naučí takto chovat i ke svému okolí. V některých rodinách je násilí přímo podporováno, mravní kvalita rodičů je velmi nízká, případně se rodiče rekrutují ze skupiny pachatelů násilných delikventů. Jestliže dítě vyrůstá v prostředí plném zloby a násilí, neumí se pak v dospělosti chovat jinak než agresivně. Zprostředkovanou zkušenost mohou poskytnout dítěti také masmédiá (tímto tématem se zabývám v jiné kapitole).⁴⁴

S. Rosenzweig hovoří o agresi jako o punitivitě (trestání) a podává tento přehled:⁴⁵

	extrapunitivní (jiné trestající)	intropunitivní (sám sebe trestající)	impunitivní (netrestající)
emoce	hněv a nepřátelství	vina a výčitky svědomí	rozpaky a stud
myšlení	proklínání okolí	proklínání sebe sama	omluvení sebe sama a okolí
tendence	agrese zaměřená navenek	agrese zaměřená dovnitř	erotické popudy
způsoby obran	projekce	přemístění a izolace	potlačení

46

⁴³ srov. <http://www.rodina.cz/> když hladina adrenál.

⁴⁴ <http://www.rodina.cz/> když hladina adrenalinu stoupá

⁴⁵ Nakonečný, M. *Základy psychologie*, Praha:Academia, 1998, s.543

1.2. Projevy agrese

Agrese může mít různou podobu, různé příčiny i psychologické pozadí.⁴⁷ Z praktického hlediska se rozlišuje agrese přímá a nepřímá, verbální a fyzická.⁴⁸

Slovní útočný projev bývá nejčastěji reakcí na to, co se dříve dítěti přihodilo, nebo na právě probíhající situaci, která má často funkci spouštěče nepřiměřených slovních projevů.⁴⁹ Jedná se o přímou verbální agresi. I myšlenky mohou být agresivně zaměřené - tzv. hostilní myšlení⁵⁰. Nepřímou verbální agresi jsou pak pomluvy, hostilní poznámky a žety.⁵¹ Přímá fyzická agrese představuje celou škálu agresivních projevů od subtilních projevů (poštuchování, strkání) až k brutálnímu, násilnému chování, které bývá již projevem disharmonického vývoje osobností a budoucí asociální poruchy. Extrémním projevem agrese zaměřené proti sobě je pak sebevražedné chování. Tyto formy agrese řadíme mezi agresi intrapunitivní (zaměřené proti sobě). Agresivita zaměřená proti svému okolí se nazývá agresivita extrapunitivní.⁵² (viz výše uvedená tabulka). Nepřímá fyzická agrese je pak ničení majetku, který patří objektu agrese, tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních.⁵³

Za nejdůležitější typy se považuje afektivní a instrumentální agrese, v poslední době se objevily důvody zařadit třetí typ - tyranizování (šikanování).⁵⁴

⁴⁶ Nakonečný, M., *Základy psychologie*, Praha:Academia, 1998, s.543 tabulka

⁴⁷ srov. J.Výrost, I.Slaměnk, *Sociální psychologie – sociálna psychológia*, ... s. 317

⁴⁸ I.Čermák, *Lidská agrese a její souvislosti*, Žďár nad Sázavou:nakladatelství Fakta v.o.s.,1999,s.11

⁴⁹ http://www.rodina.cz/kdyz_hladina_adrenalinu_stoupá

⁵⁰ Hostilní myšlení má vliv nejen na mezilidské vztahy, ale též na zdraví jedince. Jedná se o nepřátelské, nevraživé, destruktivní myšlenky zaměřené proti ostatním, ale i vůči sobě samému, vedou k celkovým pocitům nevole, zaujatosti a podrážděnosti. Vytváří se tak podhoubí pro zášť, vedoucí často k tragickým životním osudům. srov.http://www.rodina.cz/kdyz_hladina_adrenal.

⁵¹ srov.I.Čermák, *Lidská agrese a její souvislosti*, Žďár nad Sázavou:nakladatelství Faktu v.o.s.,1999,s.11

⁵² srov.sociální psychologie,s.317

⁵³ srov.I.Čermák, *Lidská agrese a její souvislosti*, Žďár nad Sázavou:Fakta v.o.s.,1999,s.11

⁵⁴ srov. J.Výrost, I.Slaměnk, *Sociální psychologie – sociálna psychológia*, ... s. 317

➤ Afektivní agrese (emocionální agrese) - alternativně se nazývá jako hostilní, zlostná, impulzivní, emocionální či expresivní. Typickými znaky jsou reaktivní charakter a souvislost s hostilitou (všeobecný nepřátelský postoj vůči lidem) a se zlostí. Afektivně agresivní jedinec ze svého hlediska pouze reaguje na jistý podnět, který v něm vyvolává hostilitu, silný negativní emocionální stav (zlost) a impulzivní reakci ve sféře verbálního nebo fyzického chování. Tato forma agrese obvykle není plánovaná.⁵⁵ Náhle propuká a jedinec nemá čas promýšlet právní důsledky svého započatého činu, který je z jeho hlediska spíše impulzivní reakcí. Zdrojem této agrese je negativní prožitek vyvolaný situací, kterou jedinec pocituje jako provokující, vzbuzující odpor, situací, které je lépe se vyhnout. Tento typ agrese je také označován jako averzivně stimulovaná agrese (Berkowitz, 1993) nebo také iritabilní, dráždivá agrese či nepříjemnostmi motivovaná agrese.⁵⁶

➤ Instrumentální agrese - je v první řadě vedlejším produktem dosahování jiných, neagresivních cílů. Instrumentálně agresivní člověk obvykle nejedná pod vlivem zlosti, jeho ubližování není vyprovokované nevhodným chováním budoucí oběti.⁵⁷ Tato forma agrese se vyskytne v případech, kdy oběť náhodou zkříží plány jedinci, který se předem rozhodl k použití všech prostředků, aby výsledek jeho plánu odpovídal předem vypracovanému záměru. Průběh agrese je zpravidla odosobněný. Vyznačuje se chladným promyšlením nad dokonalým provedením útoku, emocionální angažovanost je nepatrná, svědomí zůstává neprobuzené. K této agresi se řadí i násilí páchané za úplatu (např. nájemní vrazi).⁵⁸

⁵⁵ srov. tamtéž, s. 317 - 318

⁵⁶ srov. I. Čermák, *Lidská agrese a její souvislosti*, Žďár nad Sázavou: Fakta v.o.s., 1999, s. 29-30

⁵⁷ srov. tamtéž, s. 318

⁵⁸ srov. I. Čermák, *Lidská agrese a její souvislosti*, Žďár nad Sázavou: Fakta v.o.s., 1999, s. 29

➤ Tyranizování (šikana) - je charakterizované opakovaným ubližováním v určitém časovém období. Typickými znaky jsou nerovnost v síle (moci) tyranizátora a jeho oběti, která způsobuje, že se oběť neumí opakovanému poškozování účinně bránit. Jedná se o chování jehož bezprostředním cílem je ublížení, ale nemá reaktivní charakter jako afektivní agrese. Je možné uvažovat o tyranii jako o prostředku demonstrace dominance a kontroly nad jiným.⁵⁹

1.2.1. Fyzické napadení

Přímé fyzické napadení má několik fází, od spouštěcí fáze, kterou útok začíná až po okamžik, kdy si agresor uvědomuje, co provedl.

- 1) **spouštěcí fáze:** agrese souvisí s nezvyklými nebo vyhrocenými negativními podněty.
- 2) **eskalační fáze:** přímá cesta k útočnému chování. Jednání budoucího agresora se vychyluje z normy, reakce jsou nepřiměřené.
- 3) **krizová fáze:** agresor je fyzicky, citově i psychicky vzrušen, přestává se ovládat, stačí nepatrný podnět k tomu, aby protějšek napadl.
- 4) **fáze uklidnění:** vztek se zmírní, člověk je zaskočen tím, co se stalo. Nejraději by na to zapomenul a vymazal ze svého života. Zvýšená hladina adrenalinu přetrvává u agresora až 90 minut po útoku.

⁵⁹ srov. J.Výrost, I.Slaměník, *Sociální psychologie – sociálna psychológia*, ... s.317-318

- 5) **fáze postkrizové deprese:** rozrušení, pocit úzkosti a viny, zoufalství. Někdy je typickým projevem zdůvodňování nezdůvodnitelného. Jindy se objevují prosby o odpuštění.⁶⁰

1.3. Tzv. "skrytí agresori"

Mezi nejčastější typy "skrytých agresorů" patří:

➤ **jemní lidé** - podkud jim na druhém něco vadí, rozhodně mu jasně nesdělí, s čím jsou nespokojeni, jasně neřeknou mnohdy ani to, že jsou nespokojeni. V partnerovi (manželka, dítě) tím vyvolávají úzkost spojenou s nejistotou, na čem vlastně je. Mluví jako kniha o pochopení, vcítění se, o pohodě.⁶¹

➤ **nemocní tyrani** - své okolí drží v šachu zdůrazňováním svých nemocí a toho, že už dlouho nebudou mezi živými. Svých nemocí využívají jako biče, jímž lze tvrdě trestat okolí.⁶²

➤ **zapomětlivci a opozdilci, i choricky přepracovaní** - jejich agrese se nikdy neprojeví jasně. Nikdy v ničem a nikomu neřeknou "NE". Vše slíbí, ale na to, co jim nevyhovuje velice rychle zapomenou. Vytvářejí kolem sebe **nimbus** přepracovanosti nezvládnutelnými úkoly, přičemž jejich pracovní výkon obvykle charakterizuje jen neukázněné těkání "z květu na květ". Připomínají rozsypanou kartotéku či zpřeházený diář.⁶³

➤ **zachránci a obětavci** - vytvářejí podmínky pro to, aby se lidem v jejich okolí přihodilo něco zlého, což samo o sobě uspokojí jejich agresivní, obvykle hluboko potlačované tendence. Poté postiženého zachrání s hlubokým uspokojením

⁶⁰ srov. Novák T., Capponi V., *Sám proti agresi*, Praha: Grada, 1996, s. 15-16

⁶¹ srov. Novák T., Capponi V., *Sám proti agresi*, Praha: Grada Publishing, 1996, s. 19

⁶² srov. tamtéž, s. 19

⁶³ tamtéž, s. 20

z toho, že mohou zachraňovat. Připomínají hasiče, co zapalují stohy jen proto, aby měli co hasit.⁶⁴

➤ **intelektuátoři** - i velmi jednoduché věci říkají složitě. Nad vším bádají a zvažují ze všech možných úhlů, ať je to potřeba nebo ne. Jejich agrese se zaměřuje do vytváření nimbu vlastní výlučnosti, kterou ponižují druhé.⁶⁵

➤ **malí psychoanalytici** - typickým projevem je analýza nitra druhých a vnucování jim svých závěrů. S agresí, kterou u nich vyvolává nějaká povinnost, kterou nechtějí z různých důvodů splnit, se vyrovnávají tím, že hluboce psychologicky analyzují všechny možné souvislosti. Skutečnost např. že jim vedoucí již po páté a nyní už vskutku podrážděně připomíná nesplněný úkol x, interpretují jako mužský protest, nevyjasněný vztah k otci nebo k matce a libidózní fixaci.⁶⁶

Převážně se jedná o typy, které se vyskytují spíše v partnerských vztazích muž-žena, ovšem dopady mnohdy odnášejí děti, které se buď jen k dané situaci připletou nebo se agrese pouze vyleje na nejslabším členu rodiny.

2. DOMÁCÍ NÁSILÍ

Domácí násilí je pokládáno za mimořádný fenomén. Mimořádnost neplyne ani tak ze samotného násilí, ale z toho, vůči komu a za jakých okolností je uplatňováno. Domácí násilí se odehrává mezi partnery, kteří jsou anebo byli spojeni **společným soukromím**.⁶⁷ Jedná se tedy o všechny projevy fyzického, psychického a sexuálního násilí páchaného mezi jednotlivými členy rodiny, tedy i dětmi.

⁶⁴ tamtéž, s.20

⁶⁵ srov. tamtéž, s.20

⁶⁶ srov. tamtéž, s. 20

⁶⁷ L.Čírtková, *Oběti domácího násilí*, Propsy, 2001, č.1, s.14

Domácí násilí má v sobě eskalační potenciál, což znamená, že samo od sebe, přirozenou cestou nepřestane. Oběť se dostává do začarovaného kruhu, ze kterého vystoupit znamená zvyšovat nebezpečí ještě intenzivnějšího násilí, než které momentálně probíhá. Proto často oběť paradoxně volí cestu menšího zla a snáší dál násilnické chování.⁶⁸ Charakteristickým rysem domácího násilí je jeho opakování, dlouhodobost a téměř každodenní přítomnost.

“Na to, aby niekto mohol zneužívať svoju silu a prevahu nad iným, musí mať vhodné podmienky. Nesmie ho nikto rušiť, nesmie mu nikto brániť napríklad tým, že sa zastane obeť alebo privolá pomoc. Nemal by ho nikto vidieť - násilník nepotrebuje svedkov. Akokoľvek to znie paradoxne, ale rodina je práve z týchto hľadísk prakticky ideálnym prostredím pre násilie. Je to priamy dôsledok práva rodiny na súkromie, ktoré sa rešpektuje natoľko, že sa v mnohých krajinách považuje za dôležitejšia ako ochrana slabých voči ubližovaniu.”⁶⁹

Dalším typickým znakem domácího násilí (v českých rodinách, ale i v jiných zemích) je asistence dětí. V 90% dětí bývají přímými svědky násilných incidentů mezi rodiči anebo jsou s následky týrání matky či konfrontovány takřikajíc mlčky a pokradmu, např. registrují tělesná zranění matky či odezírají její psychické problémy jako strach, sklíčenost, překrucování toho, co se stalo.⁷⁰

2.1. Agrese rodičů vůči dětem

Mezi jednoduchá vysvětlení patří předsvědčení, že týrání vyvolávají pouze patologické osobnosti, které se svým chováním od většiny společnosti samy vydělují. Pocity viny v nás sniží přesvědčení, že lidé, kteří týrají svoje děti, jsou duševně nemocní, nesvéprávní a tudíž si svoje chování neuvědomují. Jiným „ulevujícím vysvětlením je názor, že děti týrají převážně

⁶⁸[http://www.rodina.cz/rodina a domácí násilí](http://www.rodina.cz/rodina_a_domaci_nasilii)

⁶⁹J. Výrost, I. Slaměník, *Aplikovaná sociální psychologie II.*, Praha: Grada, 2001, s.173

⁷⁰ srov. [http://www.rodina.cz/rodina a domácí násilí](http://www.rodina.cz/rodina_a_domaci_nasilii)

osoby s nízkým vzděláním, „primitivové“, nejlépe členové minoritních etnických skupin, především Cikáni.⁷¹

Jsme však schopni rozlišit, kdy a jak k týrání dochází, kde a proč začíná a kde končí? Víme, proč v tzv. „normální“ rodině „normální“ rodič týrá svoje „normální“ dítě?⁷²

Na vysvětlení mechanismu vzniku týrání byly vypracovány studie již před 30 lety. Ty se pokoušely identifikovat určité faktory, které by mohly být spojeny s výskytem týrání v rodině. Mezi tyto faktory patřilo nízké sociální postavení rodiny a alkoholismus rodiče, mezi nimiž byla popisovaná lineární souvislost s týráním dítěte. Řada dalších studií prokázala, že v procesu týrání fungují desítky faktorů, které k jeho vzniku přispívají.⁷³

Ze závěrů prací z posledního desetiletí vyplývá, že vnější a vnitřní faktory se při vzniku a průběhu týrání navzájem složitě podmiňují. Oddělování tlaků prostředí a vnitřních předpokladů se proto dnes jeví jako zavádějící.⁷⁴

2.1.1. Rizikové faktory

Záměrné ubližování dítěti není přímočarý proces vedoucí od pachatele směrem k oběti. Při jeho vzniku hrají roli desítky skutečností na straně dítěte, jeho rodičů, rodiny, prostředí, ve kterém rodina žije, a koneckonců celé společnosti. Tyto skutečnosti působí tak, že se někdy spojují, čímž vytvářejí úrodnou půdu pro špatné zacházení s dítětem (týrání emocionální, psychické, zanedbávání a sexuální zneužívání). Bez ohledu na to, jestli tyto podmínky působí na vznik ubližování dítěti přímo, nebo nepřímo, se jim říká tzv. rizikové faktory. V centru jejich působení však nestojí dítě, ale dospělý

⁷¹P.Pothe, *Proč rodiče týrají své děti?*, Propsy, 1997, č.5, s.4

⁷²P.Pothe, *Proč rodiče týrají své děti?*, Propsy, 1997, č. 5, s.4

⁷³P.Pothe, *Proč rodiče týrají své děti?*, Propsy, 1997, č.5, s.4

⁷⁴ tamtéž, s.4

jedinec, který má, v naprosté většině případů, všechny předpoklady k tomu, aby svobodně rozhodoval o svém konání.⁷⁵

Využívání práva na soukromí (v rodině) umožňuje uspořádat si vztahy v rodině v mnohem větším rozměru než jak je to v jiných skupinách (např. škola). Souvisí to s možností vytvořit z domácnosti uzavřený systém, do kterého nemůže nikdo zvenčí zasáhnout. Rodina jako sociální skupina má mnohem lepší možnosti vytvořit si svoje pravidla vzájemného chování. Pokud někdo vyžije své převahy a vynutí si právo uplatňovat násilí jako domácí pravidlo, za dveřmi jeho bytu mu v tom nemůže prakticky nikdo zabránit. Rodina přitom združuje osoby, které se od sebe velmi odlišují z hlediska fyzické síly, rozumové vyspělosti a sociálních zručností. Je zde proto víc jak v jiných skupinách vše postavené na tom, zda fyzicky nejsilnější člen nebo uskupení nejsilnějších nezneužije svoji pozici. Dítě je v rodině úplně odkázané na to, jak stanoví pravidla společného soužití rodič. Kombinace těchto faktorů může způsobit, že když má někdo tendenci chovat se agresivně, může se to nejdřív a s největším rozsahem projevit právě v domácnosti.⁷⁶

2.1.2. Symbiotické rodiny

Opakem rodin, které jsou charakterizované jako chladné, s nezúčastněnými vztahy, jsou tzv. **symbiotické rodiny**. Lidé vytvářející symbiotické vztahy jsou schopni existovat pouze jako část jiných. Veškerou svou energii spotřebují na hledání lásky a absolutního porozumění nebo na napadání jiných, pokud jim to nejsou schopni poskytnout.

Neustále se snaží zformovat jakési společné nedělitelné self⁷⁷. Podobné rodiny fungují jako jeden funkční celek, který

⁷⁵P.Pothe, *Dítě v ohrožení*, Praha:G plus G, 1999, s.87

⁷⁶ srov. J.Výrost, *Aplikovaná sociální psychologie ...*, s.1740

⁷⁷ self – jáství – Mead rozlišuje "já" (me) a jáství (self), v češtině takové odlišení nemáme. "Já" je spíše zážitkovým akcentem, je to vědomí já, kdežto jáství je tu spíše formou určité organizace psychické činnosti.

se stává dysfunkčním v momentu, kdy se objeví nějaký problém, vyplývající z neseparovaného a nediferencovaného self jednotlivých členů. Zdrojem problémů bývá vzájemná kompetice o to, kdo bude opečováván.⁷⁸

Kritickým momentem chorobně závislých vztahů osob je přítomnost dítěte v rodině. Dítě se dožaduje náležité péče, pozornosti a ochrany, a proto vytváří symbiózu s matkou ještě před narozením. Závislý manžel se může cítit ohrožen vzrůstajícími nároky dítěte a narůstající nedostupností manželky, která veškerou svoji pozornost a péči soustředí na dítě. Pro matku může být tato nová symbióza vysvobozením nebo jakýmsi obranným valem před intenzivními emočními nároky manžela, který svoje domněle oprávněné nároky dává najednou najevo prostřednictvím násilí namířeného proti matce i dítěti.⁷⁹

Prohrávající partner vnímá svoje dítě, vyžadující náročnou péči, jako ohrožení svých emočních potřeb a vidí v něm konkurenta. Násilí vůči dítěti představuje extrémní snahu dosáhnout maximální pozornosti a péče v rodině.⁸⁰

Osud těchto dětí je hluboce ovlivněn tenzí ve vztahu mezi matkou a otcem a způsobem, jakým matka své dítě používá na jeho kompenzaci. Přirozená vazba dítěte na matku a matky na dítě se postupem času mění v chorobný vztah, z kterého se dítě nemůže vydělit. Separace od matky či její náznak je totiž často doprovázen fantazijní a někdy i skutečnou možností duševního zhroucení či vážného onemocnění matky.⁸¹

2.2. Podoby rodinného a domácího násilí

Podoby rodinného a domácího násilí jsou různé a to i z hlediska zúčastněných osob i z hlediska zvolené formy.

Podstatou jáství je schopnost individua být samo sobě předmětem, a to je možné jen převzetím rolí, které zahrnuje užívání řeči. Nakonečný, *Psychologie osobnosti*, Praha:Academia, 1995, s.41

⁷⁸P.Pothe, *Proč rodiče týrají své děti?*, Propsy, 1997, č. 5, s.6

⁷⁹P.Pothe, *Dítě v ohrožení*, Praha, nakladatelství G plus G, 1999, s.29

⁸⁰P.Pothe, *Proč rodiče týrají své děti?*, Propsy, 1997, č.5, s. 6

⁸¹P.Pothe, *Dítě v ohrožení*, Praha, nakladatelství G plus G, 1999, s. 29

Z hlediska zúčastněných osob se jedná o násilí partnerů vůči sobě (manželé), násilí rodičů vůči dětem, násilí dětí vůči rodičům, násilí dětí vůči dětem (sourozenecké), násilí dětí vůči rodičům, násilí vůči starým osobám.⁸²

2.2.1. Domácí násilí z hlediska formy

Přehledná je dvoufaktorová klasifikace rodinného násilí Browneho a jeho spolupracovníků. Násilí je v ní rozděleno na aktivní a pasivní formy.⁸³

Dvoufaktorová klasifikace rodinného násilí s příklady hlavních forem podle Browne et al. (K.Browne, M.Herbert, 1997)⁸⁴

	fyzické násilí	psychologické násilí	sexuální násilí
aktivní zlé zacházení a zneužívání	-nenáhodné zranění -násilné donucování a omezování	-zastařování -emocionální zneužívání -materiální zneužívání	-incest -napadení a znásilnění
pasivní zanedbávání	- nedostatečná starostlivost o zdraví -fyzické zanedbávání	-nedostatek lásky -emocionální zanedbávání -materiální zanedbávání	-selhání v ochraně -prostituce

⁸²J. Výrost, I. Slaměnk, *Aplikovaná sociální psychologie II.*, Praha: Grada Publishing, 2001, s. 174

⁸³ tamtéž, s. 174

⁸⁴ tamtéž, s. 175

➤ **aktivní násilí** - souhrně označuje zneužívání a ubližování v fyzickém, psychologickém nebo sexuálním kontextu. Jedná se o agresi zaměřenou vůči oběti s cílem ublížit jí.⁸⁵ (viz kapitoly o agresi)

➤ **pasivní násilí** - má podobu zanedbávání ve stejném kontextu. Zanedbávání je násilím jen v přeneseném slova smyslu, může však být příčinou i fyzického i psychologického zranění. Jako psychologické zranění se kvalifikuje poškození směřované proti intelektuálním nebo mentálním kapacitám jednotlivce, jehož výsledkem je pozorovatelné oslabení nebo zhoršení schopností jednotlivce chovat se podle daných norem dané společnosti a také výkonnostně.⁸⁶

Domácí násilí se zakládá na reviktimizaci, tj. opakovaném poškozování oběti. Z toho plyne prostá skutečnost: vždy máme co činit s tzv. mnohonásobnými oběťmi. Opakovaně jsou totiž zraňovány osobou, které plně důvěřovaly. V jakékoliv podobě má domácí násilí vždy silně devastující účinky na tělo i na duši.⁸⁷ K typickým důsledkům domácího násilí patří pestrý obraz příznaků:

- Zvýšená psychická vulnerabilita (zranitelnost)
- ztráta sebevědomí
- ztráta životních iluzí, o které se opírá duševní stabilita
- pocit bezmoci
- intenzivní pocit viny, sebeobviňování
- nápadná oddanost vůči trýzniteli (u dětí se v této souvislosti používá i výraz psí oddanost)
- emocionální labilita
- vymizení radosti ze života, ztráta osobních perspektiv
- získaná nedůvěra ve vlastní síly

⁸⁵ srov. tamtéž, s. 175

⁸⁶ srov. J. Výrost, I. Slaměnk, *Aplikovaná sociální psychologie II*, Praha: Grada, 2001, s.174-175

⁸⁷ G. Bártíková, *Jak poškozují domácí násilí oběť*, <http://magazin.quick.cz/r-art-print.asp?id=1010816488&t=magazin,26.10.2002,s.1>

➤ sebedestruktivní či depresivní ladění.⁸⁸

2.3. Reakce oběti na domácí násilí

Bezprostřední reakce na konkrétní sekvenci domácího násilí má obraz typické akutní krize. K důsledkům domácího násilí, které lze v poradnách (Bílého kruhu bezpečí) také často vidět, patří oblasti problematického chování oběti:⁸⁹

Manipulace: oběť se naučí vnímat realitu pokřiveným, zmanipulovaným způsobem. Aby alespoň zdánlivě rozuměla tomu, co se jí děje, hledá pro sebe přijatelné vysvětlení. Např. obviňuje sama sebe za výbuch násilí, neboť nesplnila očekávání agresora. Myslí si, že je povinna vyhovět okamžitě jeho přáním, i když jsou podivná. Ztrácí schopnost spolehlivě pro sebe rozlišit, co je, a co není normální.⁹⁰

Zablokované ventilování vzteku: oběť se usilovně snaží útéci před konflikty. Není schopna normálních reakcí, když si na ní někdo vylévá vztek, ani když sama cítí vztek. Odnaučily se vyjadřovat přímo své pocity.⁹¹

Disociace: je to účinný způsob, jak otupit prožívání emocí. Jde o psychický mechanismus, který chrání oběť před tím, aby naplno prožívala bolest ať už fyzickou, či psychickou. Má různé podoby. Může jít o úplné „vymazání pocitů“, o psychogenní amnézii (ohraničenou ztrátu paměti).⁹²

Minimalizace násilí: souvisí s manipulováním reality. Oběť popírá vážnost incidentů i celkové situace, je to forma

⁸⁸ tamtéž,s.1

⁸⁹ tamtéž,s.2

⁹⁰ srov. tamtéž,s.2

⁹¹ srov. tamtéž,s.2

⁹² tamtéž,s.2

iluzorní obrany. Minimalizace pomáhá redukovat strach z budoucího vývoje násilí, činí problém menším.⁹³

Přílišná ochota vyhovět: u týraných osob časem vzniká nápadná ochota vyhovět násilníkovi, a tak eliminovat startéry výbuchu agrese. Tento naučený postoj pak uplatňují i u jiných autorit. Smyslem extrémní vstřícnosti je předcházet jakýmkoli konfliktům.⁹⁴

3. NÁSILÍ V MÉDIÍCH

České dítě této doby vidí víc stříkající krve než voják v první linii. Zná víc rafinovaných způsobů mučení než zkušený gangster. Lidé, kteří mu zemřeli před očima, by naplnili obrovský masový hrob. Masmédia mu běžně nabízejí pohled na drcené kosti a vyhřezlé vnitřnosti. Ukazují mu bolest bez soucitu a smrt bez lítosti. Sadistické ničení živého těla je mu často předváděno jako užitečná dovednost.⁹⁵

S ohledem na počet lidí, kteří sledují televizi, a dobu, kterou sledováním stráví, je ve věci mediálního násilí nejvlivnější televize. Mediální násilí není jediná příčina destruktivního chování dětí a dospívajících, uplatňují se i vlivy další. Na druhé straně je to příčina, jejíž vliv by bylo možné omezit. U některých dospívajících a dospělých lidí se může podobně projevit trvalý poslech některých druhů populární hudby. Je pravda, že televize vysílá řadu vzdělávacích programů, nicméně 90 % doby, kterou děti a dospívající stráví před obrazovkou, sledují jiné než vzdělávací programy. Vliv televizního násilí na děti a dospívající je v různých obdobích různý. Nejúčinnější je pravděpodobně do osmi let věku. S ohledem na dobu, po kterou děti a dospívající sledují denně

⁹³ srov. tamtéž,s.2

⁹⁴ tamtéž,s.2

⁹⁵ Říčan,P.,*Krutost v mediálním věku*,Propsy,1998,č.3,s.6

televizi, je vystavení této populace televiznímu násilí epidemické a trvalé.⁹⁶

3.1. Vliv televizního násilí na malé děti

1. naučí se agresivním postojům, chování a násilí jako způsobu řešení problémů,
2. vnímavost vůči skutečnému násilí se sníží,
3. vzniká obava nebo strach, že se dítě samo stane obětí násilí (tzv. syndrom zlého světa, mean world syndrome).⁹⁷

Odbornice z oboru dětské psychiatrie E. Malá uvádí, že předvádění surovostí a bezcitné hrubosti dítě postupně desensibilizuje k reálnému násilí, tzn. zbavuje jej lidského náhledu na hrůznost, soucítění, schopnost pomoci a pod. Výzkumy prostě prokazují, že dlouhodobá expozice televizního násilí vyvolává situace, kdy dítě ztrácí nad svými agresivními pudy kontrolu. Podobně se na 13. mezinárodním kongresu dětské a dorostové psychiatrie v San Francisku (1994) objevilo konstatování, že expozice hrubosti a agresivity ve sdělovacích prostředcích výrazně ovlivňuje dětskou psychiku. Není výjimkou, že shlédnutí takového pořadu vyvolává stupňující se napětí, hostilitu a někdy přímo indikuje násilné chování mezi školními dětmi.⁹⁸

Násilí má ovšem odjakživa své důležité místo ve všech druzích kultury, nemělo by tedy smysl usilovat o jeho „vymýcení“. Škodlivá je jednak drastičnost jeho prezentace, zejména pro nezralou dětskou psychiku, jednak to, že nebývá součástí dobrého, smysluplného příběhu, nýbrž samoučelem. Stoupá dokonce % filmů, včetně dětských, v nichž sympaticky

⁹⁶ Koukolík, F., Drtilová, J., *Zlo na každý den – život s deprivanty I.*, Praha: Makropulos, 2001, s. 278-279

⁹⁷ tamtéž, s. 279

⁹⁸ Jedlička, R., Kořa, J., *Analýza a prevence sociálně patologických jevů*, Praha: Karolinum, 1998, s. 79

prezentovaný násilník vítězí. Pak jde doslova o propagaci násilí.“⁹⁹

3.2. Vliv televizního násilí na děti a dospívající v průběhu vývoje

V různých věkových obdobích je vliv televizního násilí různý. Televizní násilí je sociokulturní vliv.

do 18 měsíců - kojenci a batolata - věnují pozornost ději na obrazovce jen krátkou dobu. Zaměření pozornosti je stojí značné úsilí. I při zaměřené pozornosti nechápou, co se na obrazovce děje. Zpracovávají jen třišt informací. Sledování v tomto věku narušuje v takto nezralém dětském mozku výstavbu systému zaměřené neboli orientované pozornosti.¹⁰⁰

2,5 roku - soustavnými sledovateli televize se děti tam, kde k tomu mají příležitost mohou stát už v tomto věku. Úspěšně již napodobují, to co v televizi vidí a slyší. Animované filmy pro děti obsahují překvapivé množství násilných činů - v průměru víc než ve filmech pro dospělé.¹⁰¹

V roce 1990 mnoho amerických dětí ve věku 2 - 5 let trávilo před obrazovkou až 27 hodin týdně. Přitom problém nebyl zdaleka jenom v počtu hodin, ale především ve výše a níže uvedených faktorech¹⁰² (neschopnost rozlišovat mezi fiktivností a realitou sledovaného příběhu).

3 - 5 let - děti aktivně vyhledávají smysl toho, co vidí. Jejich pozornost strhávají jednotlivé rychlé pohyby, rychlé proměny scén, nečekané a nápadné pohyby a zvuky. Násilné akce nestrhávají pozornost předškolních dětí násilným, ale těmito nápadnými proměnami. Děti přitom nejsou s to uvést násilný akt

⁹⁹ Říčan,P.,*Krutost v mediálním věku*,Propsy,1998,č.3,s.6

¹⁰⁰ srov.Koukolík,F.,Drtilová,J.,*Zlo na každý den - život s deprivanty I*,Praha:Galén,2001,s.283

¹⁰¹ srov. tamtéž, s.285

do souvislostí, dobře nechápu případnou nadsázku, příčiny ani důsledky násilných činů. Po shlédnutí jakéhokoli vzrušujícího televizního pořadu si hrají s větší mírou agresivity, která roste tím víc, čím víc bylo v pořadu násilí.¹⁰³

Učitelky MŠ pamatují, jak se ze dne na den proměnily třídy v bitevní arénu poté, co byl v televizi uveden americký seriál *Želvy Ninja*.¹⁰⁴

6 - 11 let - jedná se o kritické období ve věci vlivu televizního násilí.¹⁰⁵ V tomto věku se zaměřená pozornost společně s dalšími poznávacími schopnostmi rozvíjí natolik, že děti jsou s to sledovat zápletku, tvořit soudy a úsudky o skrytých významech děje, rozlišit motivaci a důsledky chování postav, jejich aktivitu sledují. Kolem 8. roku agresivita dětí sledujících televizní násilí neroste, násilné činy v televizi chápou jako druh zla, které působí lidské utrpení. Agresivita však výrazně stoupne, pokud se, což platí zejména pro chlapce, identifikují s televizní postavou, která se chová násilně, anebo pokud se oddávají fantaziím s útočným a násilným obsahem.¹⁰⁶

12 - 17 let - rychle se rozvíjí abstraktní myšlení a vání. Televizi sledují méně než v raném věku, jejich zájem se týká zejména lásky, sexuality, romantických příběhů, u chlapců více než u dívek pornografie. Malý podíl dospívajících však nadále v realitu sledovaných příběhů věří, identifikuje se s násilně chovajícími hrdiny. Malý podíl dospívajících, kdy téměř všichni berou v potaz autoritu rodičů a společnosti, napodobuje televizní zločinecké akce, násilí i sebevražedné jednání.¹⁰⁷

¹⁰² srov. Jedlička R., Kořa J., *Analýza a prevence sociálně patologických jevů*, Praha: Karolinum, 1998, s. 79

¹⁰³ srov. Koukolík F., Drtilová J., *Zlo na každý den – život s deprivanty I.*, Praha: Makropulos, 2001, s. 286

¹⁰⁴ Jedlička R., Kořa J., *Analýza a prevence sociálně patologických jevů*, Praha: Karolinum, 1998, s. 82

¹⁰⁵ srov. Koukolík F., Drtilová J., *Zlo na každý den – život s deprivanty I.*, Praha: Galén, edice Makropulos, 2001, s. 286

¹⁰⁶ tamtéž, s. 286

¹⁰⁷ srov. Koukolík F., Drtilová J., *Zlo na každý den – život s deprivanty I.*, Praha: Galén, edice Makropulos, 2001, s. 286-287

Kazuistická studie pacienta z Psychiatrické kliniky Fakultní nemocnice v Bratislavě popisuje případ 13-ti letého chlapce, který po sledování napínavého televizního filmu a pod vlivem následného děsivého snu, zabil vlastní matku sekáčkem na maso. Chlapec z rozvedeného manželství žil s matkou u jejích rodičů. Byl nenápadný, tichý, vždy se dobře učil. Nebyly s ním problémy. A svůj drastický čin spáchal v obnubilatorním stavu, kdy chtěl od matky odehnat strašidlo sklánějící se nad její postelí.¹⁰⁸

V oficiálním prohlášení o vztahu mediálního násilí a násilného chování dětí a dospívající mládeže Americká pediatriká společnost v roce 1995 uvedla:

Do věku 18 let zhlédne v televizi průměrný jedinec 200 000 násilných činů. Průměrné americké dítě sleduje televizi 21 - 23 hodin týdně. Bude-li trávit život před televizorem stejným způsobem celoživotně, pak sledováním televize spotřebuje 7 - 10 let svého života. Počet násilných trestných činů, které se objevují ve vysílání, se v posledních dvou desetiletích příliš nezměnil. V hlavní vysílací době, kdy lidé sledují obrazovku nejvíce, se vysílá 3 - 5 násilných činů za hodinu. V dětských televizních pořadech v průběhu nedělního dopoledne se vysílá 20 - 25 násilných činů za hodinu. Televizor vlastní 98% amerických domácností.

Představitelé zábavného průmyslu tvrdí, že násilí v médiích je neškodné, protože podle jejich názoru 1. neexistují dobře doložené studie, které by prokazovaly vztah mezi násilím v médiích a násilným chováním dětí; 2. mladí lidé vědí, že televize, filmy a videohry jsou pouhou fantazií.

Příčinnou souvislost mezi mediálním násilím a násilným chováním prokazuje v současnosti více než tři tisíce studií, počínaje Zvláštní zprávou Hlavního odborníka pro otázky zdravotnictví USA (Surgoen General, 1972) a konče zprávou Národního ústavu duševního zdraví (1982). Studie dokázaly: čím

¹⁰⁸ Jedlička R, Koča J., *Analýza a prevence sociálně patologických jevů*, Praha: Karolinum, 1998, s. 79

*realističtěji zobrazují média násilné činy, tím větší je pravděpodobnost, že se je děti a dospívající podle tohoto vzoru naučí provádět.*¹⁰⁹

4. SYNDROM CAN

Třetí evropská konference o zneužívaných a zanedbávaných dětech, která se konala roku 1991 v Praze, poprvé definovala syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte - CAN.¹¹⁰

Syndrom CAN (Child Abuse and Neglect) je definován „jakýmkoliv nenáhodným jednáním rodičů nebo jiné dospělé osoby, které je v dané společnosti odmítané a nepřijatelné, jež poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, popř. způsobuje jeho smrt“.¹¹¹ Syndrom CAN, tedy syndrom zneužívaného a týraného dítěte, je v současné odborné literatuře definován na základě doporučení zdravotní komise Rady Evropy z roku 1992¹¹², která definici přejala z roku 1991.

Základní charakteristikou CAN syndromu je necitlivost a bezohlednost k dítěti, jeho podřízení nebo využití k uspokojení potřeb dospělého.

4.1. 3. základní varianty:

Z hlediska charakteru strádání rozlišujeme 3 základní varianty:

➤ **Zanedbávání dítěte**, tj. poškozování nedostatečnou aktivitou rodičů, omezení interakce mezi rodičem a dítětem, což se projeví nedostatečným uspokojováním jeho potřeb deprivací. Z psychologického hlediska má závažné důsledky

¹⁰⁹ Koukolík F., Drtilová J., *Zlo na každý den – život s deprivanty I.*, Praha: Makropulos, 2001, s. 284-285

¹¹⁰ E. Vaníčková a kol., *Sexuální násilí na dětech*, Praha: Portál, 1999, s. 14

¹¹¹ M. Vágnerová, *Psychopatologie pro pomáhající profese – variabilita a patologie lidské psychiky*, Praha: Portál, 1999, s. 320

¹¹² E. Vaníčková, Z. Hadj-Mousová, H. Provazníková, *Násilí v rodině*, Praha: MPSV, 1995, s.

především citová deprivace - strádání v oblasti citových potřeb dítěte, a sociokulturní deprivace¹¹³ - nedostatek podnětů, které podporují rozvoj schopností a dovedností dítěte.¹¹⁴

➤ **Týrání fyzické či psychické.** Fyzické týrání se projevuje nadměrným tělesným trestáním, bitím. Jde o zneužití fyzické síly dospělého vůči dítěti, tj. o tělesné strádání, které je zároveň i traumatem psychickým.

Psychické týrání se projevuje častým, nadměrným kritizováním, ponižováním a citovým vydíráním dítěte. Jde o zneužití psychické nadřazenosti dospělého, jeho moci nad komplementárně podřízeným a závislým dítětem.¹¹⁵

➤ **Sexuální zneužívání** lze definovat jako zneužití moci nad dítětem pro sexuální uspokojení dospělého. Vede k poškozování dítěte jak v oblasti tělesné, tak duševní. V případě týrání či zneužívání zůstává interakce mezi rodičem a dítětem zachována, ale je patologická.¹¹⁶

4.2. Postavení dítěte v dějinách; vývoj ve 20.století

Dětství má zřejmě v obecné rovině v dnešní společnosti hodnotu, jakou nemělo nikdy dříve. Stává se předmětem umělecké tvorby, zákonodárství, politických programů.

¹¹³ H.Benesch, *Encyklopedický atlas psychologie*, Praha: Nakladatelství LN, 2001, s.448: deprivace- klinická psychologie tímto pojmem označuje jednu z nejdůležitějších příčin psychických poruch. Má za to, že špatná péče nebo nedostatek podnětů z okolního světa vedou k opoždění v psychickém vývoji, které se později již nepodaří dohnat. Tomuto pojetí odporují zkušenosti se sebepodněčováním, jímž se napravuje duševní zaostalost. Proto není koncepce deprivace dosud jasná. K psychickým poruchám zdaleka nevedou všechny formy sociální deprivace. Za obzvlášť ohrožující je ovšem považována celá řada deprivujících situací: absence mateřské péče, izolace, hospitalismus, ztráta životního partnera, nezaměstnanost, sebeodcizení, aj.

¹¹⁴ M.Vágnerová, *Psychopatologie pro pomáhající profese – variabilita a patologie lidské psychiky*, Praha: Portál, 1999, s.321

¹¹⁵ tamtéž, s.321

¹¹⁶ tamtéž, s.321

„Blaho dítěte“ je společenským argumentem na úrovni osobní a rodinné i na úrovni mezinárodní a celosvětové.¹¹⁷

Při pohledu zpět jsme ovlivňováni svou mentalitou na konci dvacátého století. Pohled zpět by nám měl pomoci zda a jak daleko jsme pokročili a kde se v kulturním vývoji nacházíme.

4.2.1. Pohledy do minulosti v několika rovinách

Pohledy do minulosti můžeme rozdělit do několika rovin:

- a) ohrožení rodičů a rodiny
- b) výběr pohlaví
- c) pomsta
- d) obětované děti
- e) hanba a společenský odsudek
- f) znetvoření

ad. **a) ohrožení rodičů a rodiny**: Jedná se o zahubení dítěte při ohrožení samotné existence rodičů, starších dětí či vůbec širšího rodinného společenství. Do konfliktu se dostává instinkt člověka k zachování rodu s instinktem sebezáchovy, kdy pud sebezáchovy je silnější. "V přírodních podmínkách se děti rodily s odstupem přibližně 3 let, tj. v době, kdy starší dítě již dobře běhalo a bylo do značné míry samostatné. V tvrdších podmínkách byl tento odstup 5 let, např. praktiky Křováků v pouštích Jižní Afriky. Narození dítěte v nevhodném odstupu, popř. v období nedostatku a strádání, automaticky znamenalo zbavit se ho."¹¹⁸

ad. **b) výběr pohlaví**: Tato kategorie regulace populace je blízká předchozí, je pouze více "výběrová". Tato regulace

¹¹⁷ J.Dunovský,Z.Dytrych,Z.Matějček a ko.,*Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*,Praha: Grada Publishing, 1995,s.25

¹¹⁸ J.Dunovský,Z.Dytrych,Z.Matějček a kol.: *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, Praha: Grada Publishing, 1995,s.26

se týká jen dětí jednoho pohlaví, tj. děvčátek. "L. DeMause (1994) shromáždil doklady, že poměr děvčat k chlapcům dosahujícím dospělosti byl v antice zhruba 100 : 400. Ve středověku se tento rozdíl snížil na 100 : 140 a teprve v 17.století se v některých evropských krajích nachází vyrovnaný poměr pohlaví."¹¹⁹

ad. **c) pomsta**: Další forma dřívějších dob je zvykové právo a morálka v otázce "pomsty nepříteli". Vybít děti, aby neměl potomstvo! Svědectví o takovémto počínání najdeme v nejruznějších historických dokumentech, v bájích a pověstech kdekterého národa.¹²⁰ Určitě nebudem daleko od pravdy, když mentalitu nadřazenosti rasy, strachu a pomsty nevyjímaje nenávisť spatřujeme v ideologických základech vyhlazovacích koncentračních táborech, plynových komorách a jiných hrůzách druhé světové války, jež postihly miliony dětí, stejně jako stalinské čistky, hladomor na Ukrajině, sovětském Gulagu, deportacích Tatarů, Litevců a jiných národů na Sibiř aj. Víme také o tzv. etnických čistkách a jiných praktikách válek zcela současných.¹²¹

ad. **d) obětované děti**: Toto pojetí předpokládá ovšem už vyšší hodnotu lidského potomstva, které jakožto cenný předmět se obětuje rozhněvanému božstvu na usmíření, získání jeho přízně, získání jeho ochrany, podpory apod.¹²²

Děti se obětovaly před započatím válečného tažení či před jiným závažným podnikem - anebo se jejich obětování božstvu přislíbilo v případě, že onen podnik dobře dopadne. Mohlo jít o podnik celospolečenský (válečné tažení), ale i o podnik zcela soukromý, rodinný, aj.¹²³ Známý je biblický příběh Abraháma, který má obětovat syna Izáka na důkaz

¹¹⁹ tamtéž, s.27

¹²⁰ srv. tamtéž, s.29

¹²¹ srov. tamtéž, s.29

¹²² tamtéž, s.29

¹²³ tamtéž, s.29,30

nejvyšší oddanosti a důvěry v Hospodina.¹²⁴ Kladné na příběhu je, že Hospodin takovouto oběť nepřijímá a tedy pohanský kult dětských obětí odmítá. Podobný motiv najdeme i v řeckých bájích, kde ve válce proti Tróji vojevůdce Agamemnon obětuje svou dceru, aby usmířil bohyni Artemis. Ta podobně oběť nepřijímá a klade místo dívky laň.¹²⁵ Kostřičky dětí se nacházejí v základech nejrůznějších staveb. Svou čistotou a neviností mají zřejmě odpudit zlé mocnosti, které by mohly škodit obyvatelů onoho domu nebo účelu oné stavby.¹²⁶

ad. **e) hanba a společenský odsudek:** Jde tu o společenský tlak, který má za následek zahubení dítěte. Takového činu se nejčastěji dopouští vlastní matka, která se nachází v sociální tísní či je neprovdána, brzy po porodu. Málokdy jiná osoba a málo kdy později.¹²⁷ Dlouhá staletí se neměnilo nic na skutečnosti, že nemanželské těhotenství a narození nemanželského dítěte znamenalo v některých společnostech a dobách takřka rozsudek smrti buď pro matku nebo pro dítě nebo pro oba dva.¹²⁸ I když v tomto století došlo proti dřívějším dobám k dalekosáhlému pokroku, problém zůstává nadále otevřený.

ad. **f) znetvoření:** Jedná se zpravidla o rituální praktiky, které nevedou přímo k smrti dítěte, ale fyzicky dítě poškozují. Jsou to nejrůznější tělesné mutilace (znetvoření) - často vnějšího genitálu, ale i obličej rukou, nohou apod. Bývají součástí iniciačních obřadů, jimiž jsou mladiství uváděni do společnosti dospělých.¹²⁹

¹²⁴ český ekumenický překlad, *Bible*, Česká biblická společnost, 1993, Gn1,22,s.37

¹²⁵ srov. R. Mertlík, *Starověké báje a pověsti*, Praha: nakladatelství Svoboda, 1972,s.342

¹²⁶ J. Dunovský, Z. Dytrych, Z. Matějček a kol.: *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, Praha:

Grada Publishing, 1995,s.30

¹²⁷ srov. tamtéž,s.31

¹²⁸ tamtéž,s.31

4.2.2. Úmluva o právech dítěte 1989

Dosavadním vrcholem celého vývoje v pojetí dětství a přístupu k němu a zároveň nejdůležitějším dnem v historii ve vztahu dítě a společnost je den 20. listopadu 1989, kdy byla v OSN přijata Úmluva o právech dítěte.¹³⁰

Úmluva o právech dítěte uznává tři kategorie činitelů: dítě - stát - rodiče a stanoví přesně rozdělení jejich rolí. Vztahuje se na všechny věkové skupiny od 0 do 18 let. Je nejmladší z řady hlavních mezinárodních úmluv z oblasti práv dětí.¹³¹ K úmluvě se dosud připojilo 192 států.

Úmluva o právech dítěte zahrnuje právo:

na život, přežití a rozvoj; na jméno, národnost a zachování identity; na svobodu a bezpečnost jednotlivce; nebýt týrán a mučen; nebýt vzat do otroctví; na lidskou důstojnost; na pomoc a podporu národního i mezinárodního zákonodárství; na spravedlivé a veřejné jednání u soudů; na soukromí domova a korespondence; na ochranu při nezákonné urážce cti a pověsti; na vzdělání; na volný čas, hry a umělecké činnosti; na vlastní majetek; na přiměřenou životní úroveň; na uzavírání sňatku a založení rodiny; na účast v občanských hnutích a současně i svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání; názorů a jejich vyjadřování; pokojného shromažďování; pohybu a pobytu.¹³²

Právo nebýt týrán svými rodiči, vychovateli či jinými osobami znamená rovněž právo nebýt poškozen, právo netrpět zbytečnou bolestí a právo nemít posttraumatický stresový syndrom. Rubem výše jmenovaného práva je povinnost rodičů a

¹²⁹ srv. tamtéž, s.32

¹³⁰ srov. Vaníčková, E., Hadj-Mousová, Z., Provažníková, H., *Násilí v rodině*, Praha: MPSV, 1995, s.12

¹³¹ Vaníčková E., Hadj-Mousová, Z., Provažníková, H., *Násilí v rodině*, Praha: MPSV, 1995, s.12

¹³² tamtéž, s.12

vychovatelů vytvářet optimální podmínky pro harmonický vývoj dítěte a jeho blaho. Záleží však na osobnosti a vyzrálosti rodičů, na podmínkách, které má rodina ke svému životu a v neposlední řadě i na osobní spokojenosti rodičů v práci a partnerském vztahu. To je současně nejlepší ochrana dítěte před násilím v rodině. Dítě se může setkat s násilím mimo rodinu, a pro tuto situaci by mělo být připraveno tak, aby neulehčilo či znemožnilo násilí.¹³³ K tomu stačí pár výchovných zásad, které by měly děti mít vštípené do paměti co nejdříve:

- nehovoříme s cizími lidmi;
- nestopujeme a nejezdíme s cizími lidmi v autě;
- nepřijímáme od cizích lidí bonbóny a jiné dárky;
- neotevíráme cizím lidem dveře od domu ani bytu;
- o každém pokusu nás zlákat řekneme rodičům, učitelům apod.,¹³⁴

Tím, že Úmluva o právech dítěte zakotvila aspekt právo dítěte vyrůstat v rodinném prostředí, vyplývá z její ratifikace vyšší sociální a společenské odpovědnosti států za děti, to je i za přiměřené podmínky pro život rodin s dětmi.¹³⁵

Rámcem zodpovědnosti rodičů je Úmluvou jasně vymezen. „Základním smyslem jejich péče musí být zájem dítěte“ (čl.18.1).

Další dokumenty ochraňující děti před všemi formami interpersonálního násilí:

- Charta práv dítěte (1924),
- Konvence o právech dítěte (1959)
- Úmluva o právech dítěte (1989)

¹³³ srov.tamtéž, s. 16

¹³⁴ tamtéž,s.16

¹³⁵ tamtéž,s.12

5. SEXUÁLNÍ NÁSILÍ

Syndrom sexuálně zneužívaného dítěte - child sexual abuse (CSA) - byl, přestože je součástí života lidí po celou dobu jejich existence, identifikován jako poslední a v odborných kruzích je mu v současné době věnována velká pozornost. Důvodem je jednak nutnost popsat sexuální násilí - sexual violence - na dětech, jednak skutečnost, že se v druhé polovině 20. století rozmáhá a nabývá nebývalých rozměrů a nových forem tzv. komerční sexuální zneužívání dětí - commercial sexual child abuse.¹³⁶

Odhaduje se, že asi 100 miliónů dětí na světě slouží ke komerčnímu sexuálnímu zneužívání. Formy jsou různé, jde především o dětskou prostituci spojenou se sexuální turistikou, která je typická pro asijský region. Existují nevěstince, v nichž jsou dívky a děti bičovány koženými důtkami či jinými nástroji, dále kluby, které se specializují na podívanou na sex se zvířaty.¹³⁷

Označujeme-li jevy sexuálního zneužívání dětí, komerčního sexu nebo incestu za aktuální problém naší doby, neznamená to, že jde o situace pro lidskou kulturu nové. V různých formách se objevovaly v minulých dobách často. Dlouhá historie těchto jevů je však nesprávně zneužívána ke snaze o legitimizaci jejich dnešních podob, existujících v jiných sociálních a kulturních souvislostech.

„Epidemiologická deskriptivní studie pro přesnost a možnou srovnatelnost s výsledky zahraničních autorů pracovala s definicí zdravotnické komise Rady Evropy, která byla přijata v roce 1992 a říká: Sexuální zneužití je nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoliv pohlavní dotýkání, styk či

¹³⁶ E.Vaničková a kol., *Sexuální násilí na dětech*, Praha:Portál, 1999, s.14

vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoliv, kdo dítě zneužívá. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba. Sexuální zneužívání se dělí na bezdotykové a dotykové. Bezdotykové zneužívání zahrnuje např. setkání s exhibicionisty a účast na sexuálních aktivitách, kde nedochází k žádnému tělesnému kontaktu, např. vystavování dítěte pornografickým videozáznamům. Kontaktní zneužívání je takové, kde dochází k pohlavnímu kontaktu, včetně laskání prsou a pohlavních orgánů, pohlavnímu styku, pohlavnímu styku orálnímu nebo análnímu.¹³⁸

5.1. Pohledy do minulosti

„Objevit a prokázat sexuální zneužití bylo vždy nesnadné, neboť tento jev se vyskytoval ve všech dobách a kulturách, jen citlivost a vnímavost k němu kolísala.“¹³⁹ Dnešní postavení dítěte ve společnosti, podobně jako v minulých dobách, se odvozuje od vztahu mezi dítětem a dospělým. Tento vztah byl, je a bude vztahem nerovným, neboť je založený na uplatňování moci dospělého. Dítě se totiž v případě zneužití moci proti němu nemůže účinně bránit. „Moc dospělého se uplatňuje přímo v rámci rodiny a nepřímo prostřednictvím státu. Politika státu vůči dítěti vychází z kulturních a náboženských tradic, vlastní ideologie a v případě demokratických států z respektování aktuální vůle občanů.“¹⁴⁰

V raných vyspělých kulturách byl incest nejen dovolen, nýbrž se ve vyšších vrstvách stával přímo povinností. V Egyptě se směla faraonka provdat jen za svého bratra, v Persii směli uzavírat manželství z královského rodu jen

¹³⁷ E. Vaničková a kol., *Sexuální násilí na dětech*, Praha:Portál,1999,s.14

¹³⁸ E. Vaničková a kol., *Sexuální násilí na dětech*, Praha: Portál, 1999, s.20

¹³⁹ J.Dunovský, Z.Dytrych, Z.Matějček a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, Praha: Grada Publishing, 1995, s.71

¹⁴⁰ P.Pothe, *Dítě v ohrožení*, Praha: Nakladatelství G plus G,1999, s.16

sourozenci. Velkou roli zde hrálo přání nerozptylovat rodové jmění.

V roce 541 př.n.l. byla manželství nevlastních sourozenců v Athénách vysloveně legalizována, pokud sourozenci měli stejného otce, ale jinou matku.

Ačkoli je dnes incest nejrozšířenější tabu lidského rodu, celou historii lidstva různé formy incestu provázejí. Pohlavní styk otce s dcerou, přestože se povoluje dnes jen výjimečně v některých kulturách, zůstává ve skutečném životě nejčastější formou incestu.¹⁴¹

Pro dějiny sexuality jsou typické rituální úkony, které jsou vyjádřením postojů společnosti vůči dospívajícím dětem. Zasnívání chlapců a dívek znamená přechod z dětství do dospělosti a má zpravidla tři přesně stanovené etapy:

➤ V první se odchod zasnívovaného z jeho předchozího stavu bytí předznamenává mytím, stříháním hlavy, obřízkou¹⁴² či jiným způsobem označení.

➤ V druhém období se vchází do mezního stavu, kterým je období nejistoty a strachu. Zasnívovanému se zavážou oči a bývá odváděn do pustiny.

➤ V posledním stadiu se symbolizuje přerod v nové bytí, které je spojováno s novým oblečením, požíváním zvláštních pokrmů a pomazáním celého těla.¹⁴³

5.1.1. 20.století

Pro 20.století je typická zvýšená citlivost vůči násilí na dětech. „*Olafson, Corwin a Summit popisují ve své*

¹⁴¹ E.Vaníčková, *Sexuální násilí na dětech*, Praha: Portál, 1999, s.11

¹⁴² Chlapecká obřízka jako součást pubertálních rituálů se nejčastěji odehrává v Africe a v Austrálii. V Africe má svůj protějšek v ženské obřízce, která má různé stupně, nejtěžší forma obřízky znamená vyříznutí klitorisu, malých stydkých pysků a infibulace (sešití vagíny).

¹⁴³ E.Vaníčková, *Sexuální násilí na dětech*, Praha: Portál, 1999, s.13

práci *Modern History of Child Abuse Awareness: Cycles of Discovery and Suppression. Child Abuse and Neglect* velmi zajímavě složitý vývoj CSA. Ačkoliv se od 70.let vědělo o zhoubných následcích sexuálního zneužití dítěte na lidské chování, stále měly vliv studie z 50.let (Kinsley, 1953), kdy ženy vypovídaly o svém zneužití v dětství, strachu a vyděšenosti. Kinsley však odmítl tento strach jako neadekvátní. Jeho studie o mimomanželském a předmanželském sexu způsobily senzaci, zatímco údaje o CSA zůstaly stranou. Henderson (1975) uvádí studii z roku 1955 v níž odhaluje milion obětí incestu v anglicky mluvících zemích. Kinsleyho tým znovu v té době zdůraznil, že sexuální aktivity mezi dospělými a nezralými živočichy jsou běžné a biologicky normální (Rush, 1980). Yates (1978) si povšimnul výrazně erotického potenciálu u dětí a napsal, „nenásilný incest dcera - otec může vyprodukovat kompetentní a výrazně erotickou reakci u mladých žen. Dětství je tou nejlepší dobou pro učení“. V roce 1985 byla v USA po jistém váhání zavedena psychosociální diagnostická kategorie na vrcholné Národní Konferenci k diagnostice sexuálního zneužívání dětí svolané Corxinem a dalšími. Nakonec se tato diagnóza zavedla do Americké psychiatrické diagnostiky a statistického manuálu (1986).¹⁴⁴

V takovém protipólu stojí proti sobě antika a 20. století, přestože mnozí zastánci incestního chování argumentují jejich zdánlivou podobností.

5.2. Incestní rodina

Incest je především příznakem závažné rodinné patologie. Oběti incestu většinou pocházejí z rodin s autoritativním otcem, ve výchově absentující matkou, z rodin s konzervativními a rigidními postoji k sexu. Potlačování

¹⁴⁴ J.Dunovský, Z.Dytrych, Z.Matějček a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, Praha:

sexuality rodiči je přitom dobrým prediktorem zneužívání. Pro mnohé děti z incestních rodin je sexuální kontakt jedinou cestou k získání lásky a pozornosti rodičů. Oběti paradoxně drží rodinu pohromadě, přebírají zodpovědnost za její fungování, považují často za přirozené plnit sexuální přání otce či bratra. Cítí se vinny za to, co se děje, a po případném oznámení deliktu jsou často nejvíce potrestány samy - ztrátou uvězněného otce a rozpadem rodiny, sociální stigmatizací nebo případným umístěním mimo rodinu v dětském domově. K oznámení incestu pak často dochází ve chvíli, kdy otec začne zneužívat i další dceru a její starší sestra buď z důvodů žárlivosti, nebo ve snaze ji ochránit otce udá.¹⁴⁵

V incestní rodině není respektováno soukromí, jsou nejasně vymezené hranice mezi soukromým a společným, incestní rodič ruší normy toho, co je a co není v tomto směru přijatelné.¹⁴⁶

5.2.1. Charakteristiky rodin s incestem

System incestních rodin v sobě zahrnuje několik dynamik, které vyplývají z kvality emočních vztahů mezi členy rodiny, a z individuálních charakteristik a charakteru vzájemných interakcí.¹⁴⁷

- generační hranice jsou setřené
- rodičovská dyáda (dvojice) je dysfunkční a pracuje jako fragment (část)
- rodičovský sexuální vztah je zhoršen - i když často funguje zdánlivě normálně. Deteriorace¹⁴⁸ je ve sféře emoční
- normální tabu nefunguje
- afektivní prožívání je utlumeno
- popření je nejdůležitější tajemství

Grada Publishing,1995,s.71

¹⁴⁵ P.Weiss a kol., *Sexuální zneužívání – pachatelé a oběti*, Praha: Grada Publishing,2000, s.10-11

¹⁴⁶ E.Vaničková a kol.,*Sexuální násilí na dětech*,Praha:Portál,1999,s.47

¹⁴⁷ srov. P.Weiss a kol., *Sexuální zneužívání – pachatelé a oběti*,... s.88

¹⁴⁸ deteriorace – dočasné, krátkodobé snížení rozumových schopností, SCS,Praha:Encyklopedický dům,1998,s.67

- rodinné role jsou patologicky přeznačkovány a jsou značně rigidní
- rodina je izolována
- v rodině panuje „stav dusna“
- interpersonální vztahy se pohybují v extrémech - buď naprostá separace, nebo nepřiměřené těsné vazby
- členové rodiny mají problémy v kategoriích společenství
- sourozenecké vztahy jsou patologicky narušené.¹⁴⁹

Tyto charakteristiky platí též pro rodiny, kde je nějaký člen (zpravidla otec) závislý na alkoholu či jiné droze.

Uplatňování moci zneužívajícího rodiče probíhá v kontextu strachu z autority. Tento strach je podmiňován různými formami psychického či fyzického nátlaku včetně viktimizace jednoho, častěji více členů rodiny. "Strach z autority se přenáší i do vztahů k vnějším osobám a institucím. Každý kdo má nějakou moc, včetně úřední, je členy rodiny vnímán jako ohrožující prvek. Současně s popíráním pozitivních stránek vnějšího světa často dochází i k popírání vnitřní reality rodiny."¹⁵⁰ Dlouhodobé popírání toho, co se uvnitř rodiny děje, je obranný mechanismus, který má za následek nedůvěru k vlastním pocitům, ztrátu sebereflexe a schopnosti empatie. Je zajímavé, že deficit empatie je nejdříve přítomen u zneužívajícího rodiče.¹⁵¹ Později jím trpí všichni členové rodiny. Dalším důsledkem omezené schopnosti empatie je narušená komunikace. V komunikaci se u incestních rodin uplatňuje právo silnějšího; slabší členové rodiny se naučí, že důležitější než obsah sdělení je pozice sdělující osoby. Neverbální komunikace má tudíž významnější roli než komunikace verbální. "Mlčení autority vyvolá mlčení ostatních členů rodiny, což chronickou tenzi v rodině ještě zvyšuje. Defektní komunikace a deficit sociálních kontaktů může u dětí

¹⁴⁹ E.Malá,J.Raboch,Z.Sovák, *Sexuálně zneužívané děti*, Praha: Psychiatrické centrum,1995,s.37

¹⁵⁰ P.Weiss a kol., *Sexuální zneužívání- pachatelé a oběti*, ... ,s.88

¹⁵¹ srov.tamtéž, s.88

rezultovat v absenci základních komunikačních a sociálních dovedností."¹⁵²

V rodinách s incestem dochází k systematickému narušování tělesných a emočních hranic členů rodiny. Ignorování tělesných hranic může mít podobu přivlastňování osobních věcí, narušování tělesné intimity při koupání či oblékání, vynucování si tělesného kontaktu. Tělesné hranice jsou narušeny pokaždé, když zneužívající rodič zneužije svou moc k nepatřičnému pozorování nebo dotýkání se jiného člena rodiny.¹⁵³

Součástí vztahů mezi členy incestní rodiny jsou i jiné formy násilí (tělesné, psychické).

5.3. Formy sexuálního násilí

Formy sexuálního násilí na dětech se dělí do tří rovin a to bezkontaktní sexuální zneužívání, kontaktní sexuální zneužívání a komerční sexuální zneužívání.

Bezkontaktní sexuální zneužívání:

- obnažování se před dítětem, masturbace před dítětem, setkání s exhibicionistou
- pozorování nahého dítěte za účelem vlastního sexuálního vzrušení, uspokojení
- vystavení dítěte sledování pornočasopisů, pornofilmů
- přinucení dítěte sledovat soulož¹⁵⁴

Kontaktní sexuální zneužívání:

- osahávání či líbání dítěte na intimních místech, laskání na prsou, genitáliích
- nucení dítěte, aby manipulovalo pohlavními orgány svými či zneuživatele

¹⁵² tamtéž, s.89

¹⁵³ tamtéž, s.89

¹⁵⁴ Sdružení proti násilí na dětech, Dětské Krizové Centrum, *Syndrom CAN*, http://www.ditekrize.cz/html/syndrom_can.html

- orální, anální sex
- sexuální styk (včetně znásilnění)¹⁵⁵

Komerční sexuální zneužívání:

- zneužití dítěte k dětské pornografii
- zneužití dítěte k dětské prostituci¹⁵⁶

5.4. Oběť sexuální agrese

Čím větší je tabu incestu, tím ničivější jsou následky jeho porušení. Bez ohledu na míru spoluúčasti na incestním vztahu je dítě vůči zneužívajícímu dospělému vždy v pozici oběti. Pro svou emoční, kognitivní a sociální nezralost není schopno ustát uvedení do dospělé sexuality bez toho, aby to na jeho vývoji a psychice nezanechalo krátkodobé či dlouhodobé následky.¹⁵⁷

Ohrožené jsou především děti, které nemají potřebné znalosti a informace o svém těle a o sexuálním chování obecně, nevědí nic o tom, jak by se měly chovat v případě sexuálního obtěžování či útoku.¹⁵⁸ Velmi ohrožené jsou děti mentálně retardované, pachatel se totiž spoléhá na to, že děti nebudou schopny poznat, co se s nimi dělo. A pokud by to někomu stejně řekly, nikdo tomu nebude přikládat velkou váhu. Ohrožené mohou být i malé děti ponechané bez dozoru, nebo děti svěřené osobě na hlídání, kterou neznáme.¹⁵⁹

Dítě je při zneužívání pasivní, maximálně verbálně odporuje (bojí se zveřejnění, často je zneužívajícím vázáno k mlčenlivosti různými způsoby od uplácení po vyhrožování). Nemá kamarády nebo o ně začíná přicházet, protože se straní

¹⁵⁵ Sdružení proti násilí na dětech, Dětské Krizové Centrum, *Syndrom CAN*, http://www.ditekrize.cz/html/syndrom_can.html

¹⁵⁶ Sdružení proti násilí na dětech, Dětské Krizové Centrum, *Syndrom CAN*, http://www.ditekrize.cz/html/syndrom_can.html

¹⁵⁷ P. Weiss a kol., *Sexuální zneužívání pachatelé a oběti*, Grada Publishing, spol. s r.o., Havlíčkův

¹⁵⁸ Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z., a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, Praha: Grada Publishing, 1995, s.79

¹⁵⁹ srov. Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z., a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě, ...* s.79

společnosti. Myslí na hroznou skutečnost, bojí se blízké budoucnosti.¹⁶⁰

Rizikovou skupinou jsou děti deprimované, opomíjené a zanedbávané.

5.4.1. Děti zvýšeně ohroženy sexuální zneužitím

Převážně se jedná o:

- děti z rozvedených rodin, z dysfunkčních rodin, tam, kde dítě dlouho žije osaměle s rodiči
- děti z rodiny, kde matka má dalšího partnera (nevlastní otec nebo tzv. strýček, ale i blízký přítel)
- děti, jejichž rodiče vykazují hostilitu a násilí vůči sobě i dětem
- děti, jejichž rodiče pijí alkohol a zneužívají drogy
- děti žijící s psychotickým rodičem
- děti, které jsou psychicky nebo fyzicky handicepované (mentálně retartované, slepé apod.)

U všech těchto skupin jsou přítomny dvě podmínky, které se vzájemně potencují: špatná a nedostatečná kontrola a emoční deprivace.¹⁶¹

5.4.2. Znamky upozorňující na možnost sexuálního zneužití

Existují varovné známky, podle jejichž přítomnosti u oběti můžeme usuzovat na to, že bylo dítě vystaveno sexuálnímu zneužití.

A) Specifické známky sexuálního násilí na dětech

(Blumenthal, 1994):

¹⁶⁰ Hort, Vl., Hrdlička, M., Kocourková, J., Malá, E. a kol., Dětská a adolescentní psychiatrie, Praha:Portál, 2000, s.387

¹⁶¹ tamtéž, s.388

- fisury (oděry), ragády (trhliny), hematomy (modřiny) a otoky genitálií a anusu;
- traumatické změny hymenu (panenské blány);
- dilatace anusu;
- vulvovaginitis (zánět poševního vchodu a pochvy);
- nestřídmá masturbace;
- předčasně zahájený sexuální život a promiskuita;
- bolesti břicha, resp. podbřišku;
- noční pomočování;
- poruchy příjmu potravy.¹⁶²

B) Nespecifické známky sexuálního násilí na dětech, společné pro všechny formy interpersonálního násilí

(Blumenthal, 1994):

- lítostivost, plačtivost;
- smutek, apatie, deprese;
- obranné reakce;
- sociální izolace, stranění se kamarádů;
- neochota a rozladěnost nad návratem domů;
- zhoršený školní prospěch;
- útky z domova, záškoláctví;
- poruchy spánku a rozmanité tělesné obtíže;
- užívání drog;
- delikventní chování.¹⁶³

Znalost varovných známek je důležitá zejména pro rodiče, ale i ostatní dospělé osoby, které přicházejí do pravidelného kontaktu s dítětem a mohou samy včas rozpoznat ohrožení dítěte násilím a nabídnout mu pomoc.

Pro incestní zneužívání platí, že oběť je mladší, častěji dívka, téměř v polovině případů jde o kombinaci

¹⁶² Vaníčková, E. a kol., *Sexuální násilí na dětech*, Praha: Portál, 1999, s. 22

tělesného a sexuálního násilí, častěji se jedná o pohlavní styk s dítětem.¹⁶⁴

5.4.3. Věk dítěte

Věk dítěte je významným rizikovým faktorem sexuálního zneužívání. Nejčastějším věkem prvního ataku sexuálního násilí u incetních rodin je předškolní věk a mladší školní věk. Četné studie uvádí poznatek, že chlapci, signifikantně častěji než dívky, bývají zneužiti větším počtem sexuálních agresorů. Pro sexuální zneužívání dívek je typické, že se častěji odehrává opakovaně, pravidelně po delší dobu. Odhaduje se, že průměrná délka doby, po kterou je dívka sexuálně zneužívána v rodině, se pohybuje mezi 3 až 8 lety.¹⁶⁵

Věk oběti, kdy došlo k sexuálnímu zneužití (ženy):

Věková skupina:	18	23-25	31-34	43-45	52-54
< 6 let	3,3%	3,6%	0,0%	0,0%	0,0%
6-9 let	26,7%	42,8%	13,6%	21,4%	20,%
10-15 let	70,0%	53,6%	86,4%	78,6%	80,0%

Věk oběti, kdy došlo k sexuálnímu zneužití (muži):

Věková skupina:	18	23-25	31-34	43-45	52-54
<6 let	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
6-9 let	4,8%	33,3%	16,7%	50,0%	0,0%
10-15 let	95,2%	66,7%	83,3%	50,0%	0,0%

166

¹⁶³ tamtéž,s.22

¹⁶⁴ srov.Vágnerová,M., a kol., *Sexuální násilí na dětech, ...* , s.25

¹⁶⁵ srov. Vaníčková,E. a kol.,*Sexuální násilí na dětech, ...* s.23

¹⁶⁶ data jsou použita z knihy Vaníčková,E., a kol., *Sexuální násilí na dětech, ...* s.24

5.4.4. Reakce dítěte

Aktem sexuálního zneužití je dítě sexuálně stimulováno na úroveň, která neodpovídá stupni jeho psychické a tělesné zralosti. Zneužívající jedinec vyvolává v dítěti intenzivní sexuální pnutí, v jehož důsledku je dítě zahlceno sexuálními impulsy, jejichž intenzita odpovídá intenzitě a míře sexuálních impulsů dospělého člověka. Bolestná zkušenost, kterou dítě prožívá, její hloubka a pravděpodobnost rozvoje dlouhodobých následků jsou závislé na mnoha okolnostech mezi něž patří jednak forma zneužití, dále osoba zneuživatele, stupeň psychosexuálního vývoje oběti a v neposlední řadě to, jak a jestli dítěti blízcí lidé skutečnost zneužití přijali, nebo naopak odmítli.¹⁶⁷ Obecně tedy platí, že závažnost důsledků sexuálního zneužívání je vyšší:

- čím je věk dítěte nižší
- čím déle zneužívání trvá
- čím abnormálnější reakce zneužívání vyvolává (vzhledem k věku)
- čím je dítě na násilníkovi více závislé
- čím menší podporu najde dítě u ostatních členů rodiny.¹⁶⁸

5.5. Posttraumatický proces

Prožité psychické trauma má krátkodobé, ale i dlouhodobé následky. Mezi nejnápadnější příznaky patří strach, úzkost, pocit viny a hanby, deprese a nízká sebeúcta. Dítě přestává důvěřovat dospělým, může dojít k nápadným změnám v chování, ke zhoršení prospěchu ve škole, problémy se mohou projevit natolik, že oběť

¹⁶⁷ srov. Pothe, P., *Dítě v ohrožení*, Praha: G plus G, 1999, s. 57

¹⁶⁸ Vágnerová, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, Praha: Portál, 1999, s. 345

sexuálního útoku si může odreagovat pocity bezmoci tím, že osahává nebo sexuálně zneužívá druhé dítě.¹⁶⁹

V reakci na zátěž spojenou se zneužíváním se může rozvinout posttraumatická stresová porucha.

D. Finkelhor diferencuje typické reakce na trauma ze sexuálního násilí:

1. Traumatická sexualizace - věku nepřiměřená změna vztahu k sexualitě, která může nabývat extrémní podoby:

➤ dítě se projevuje nápadným sexuálním chováním, vyzývavostí. Někdy je může používat jako způsob manipulace s lidmi, aby dosáhlo výhod. Také se naučilo chápat sexualitu jako prostředek k získání něčeho žádoucího, nebo aby se vyhnulo nežádoucímu.¹⁷⁰

➤ dítě se jakéhokoli projevu sexuality bojí, dochází k jejímu potlačování, někdy i dlouhodobému. Může mít problémy se svou sexuální identitou a s budoucí rolí dospělého. Sexuální aktivita je z pohledu zneužitých odtržena od jejího vztahového pojetí a získává jakousi izolovanou, samoučelnou formu.¹⁷¹

2. Zkušenost zrady - objevuje se u dětí, kteří jsou obětí někoho, na kom jsou životně závislé. Dítě ztratilo pocit jistoty a bezpečí, ztratilo důvěru v nejbližší lidi, členy rodiny. Reakce bývá o to silnější, pokud mu v rodině nikdo neuvěří a neposkytne ochranu a je označeno za viníka.¹⁷² V dospělosti často manipulují s krutou bezohledností a překrucováním morálních norem s těmi, které milují. Neumějí posoudit důvěryhodnost druhých, „lepší se“ na druhé, nebo naopak jsou agresivní s delikventními aktivitami.¹⁷³

¹⁶⁹ Dunovský, J. ... *Týrané, zneužívané* ... s.80

¹⁷⁰ srov. Vágnerová, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, ... s.346

¹⁷¹ tamtéž, s.346

¹⁷² srov. tamtéž, s.346

3. Pocit bezmoci - dítě, které je zneužíváno a nenalezlo u nikoho pomoc a oporu, se cítí bezmocné. Člověk mající nad ním moc je zneužívá, manipuluje s ním a dítě se nedovede bránit. Prožitá bezmocnost je vede k pasivitě a rezignaci, k pocitu bezvýhradné závislosti na vnějších vlivech.¹⁷⁴

4. Stigmatizace - dítě, které nedovede adekvátně posoudit situaci, v níž se nachází, se může cítit provinile, své chování považuje za špatné. Zneužívané dítě může být stigmatizováno reakcemi ostatních členů rodiny, kteří je odsuzují, ale i necitlivým přístupem při vyšetřování.¹⁷⁵ Stigmatizace se projevuje dlouhodobým negativním sebehodnocením. V dospělosti je časté destruktivní autoagresivní chování až suicidium^{176, 177}

5.5.1. Krátkodobé (iniciální) následky

Po každém ataku násilí jsou u většiny sexuálně zneužitých dětí popisovány krátkodobé následky, které bezprostředně navazují na zkušenost se sexuální agresí a odezní po několika hodinách, dnech v závislosti na tom, kdo byl agresorem, na věku dítěte, jeho schopnostech se vyrovnávat se stresem a také podporou okolí. Mezi krátkodobé následky patří: bolest, smutek, vztek, hanba, zvýšená úzkost, lítostivost.¹⁷⁸ Vnější symptomy se projevují inhibicí, školním selháváním, útekami z domova, agresí, hostilitou, odmítáním komunikace atd. Zevní agresivita, hostilita a antisociální chování převažuje u dětí nad 12 let, u dětí do 12 let je nejčastějším symptomem obrovský strach a až panická reakce na podněty připomínající

¹⁷³ Hort, Vl., Hrdlička, M., Kocourková, J., Malá, E. a kol., *Dětská a adolescentní psychiatrie*, ... s.392

¹⁷⁴ Vágnerová, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, ... s.347

¹⁷⁵ tamtéž. s.347

¹⁷⁶ suicidium - sebevražda, SCS

¹⁷⁷ Hort, Vl., Hrdlička, M., Kocourková, J., Malá, E. a kol., *Dětská a adolescentní psychiatrie*, ... s.393

¹⁷⁸ Vaníčková, E., Provažník, K., Hadj-Mousová, Z., Spilková, J., *Sexuální násilí na dětech*, ... s.79

sexuální chování. Dalším typickým symptomem, vyskytujícím se u všech věkových kategorií, je narušení sebeúcty. Snížení sebeúcty vede ke změněnému přijetí sebe sama s pocity ztráty vlastní hodnoty, čistoty, jedinečnosti.¹⁷⁹

Psychosomatické reakce mívají různé podoby. Jsou to bolesti břicha, zvracení, přejídání se až po mentální anorexii a bulimii. Je zde zvýšená spavost či naopak nespavost, noční můry, úzkostné sny, atd. Příznačně častěji lze pozorovat veřejnou masturbaci, exhibicionismus, zvýšené sexuální chování.¹⁸⁰

5.5.2. Dlouhodobé následky

Tři základní symptomové trsy:

1. depresivní stavy a autodestruktivní chování, pocity opuštěnosti a izolace, poruchy sebehodnocení
2. poruchy interpersonálních vztahů ve smyslu odtažení, obtížného získávání důvěry a u mladších jedinců často též poruchy chování nebo tendence „k nechání se“ exploatovat
3. poruchy v sexuální oblasti, nízká sexuální akceptace sama sebe, častá sexuální dysfunkce, střídání partnerů, nebo naopak vyhýbání se sexuální aktivitě.¹⁸¹

Dlouhodobé následky jsou o to horší, když je pachatelem sexuální agrese vlastní otec, když způsob sexuálního zneužití má vážnou formu, je-li při zneužití použito agrese a jestliže reakce matky po odhalení je k dítěti negativní.¹⁸²

¹⁷⁹ Hort, V.L., Hrdlička, M., Kocourková, J., Malá, E., *Dětská a adolescentní psychiatrie*, ... s.393

¹⁸⁰ srov. tamtéž, s.393

¹⁸¹ Hort, V.L., Hrdlička, M., Kocourková, J., Malá, E., *Dětská a adolescentní psychiatrie*, ...s.394

¹⁸² Vaníčková, E., Provazník, K., Hadj-Mousová, Z., Spilková, J., *Sexuální násilí na dětech*, ... s.80

5.6. Syndrom přizpůsobení

Dítě, které se nedovede zneužívání bránit nebo se o to bez úspěch pokusilo, nemá moc dalších šancí. Protože je na své rodině závislé, myslí si, že má jedinou možnost: přijmout realitu a přizpůsobit se jí.¹⁸³ C. R. Summit (1983) tento jev nazval syndromem dětského přizpůsobení pohlavnímu zneužití a upozornil na to, že děti se v případě odhalení setkávají s druhotným zneužíváním a zraňováním.¹⁸⁴

Pro pochopení tohoto procesu je třeba pohlížet na skutečnost tak, jak to činí dítě, které je emočně i rozumově nezralé a sociálně závislé. Summit diferencuje jednotlivé fáze syndromu přizpůsobení sexuálnímu zneužívání s jeho typickými projevy.¹⁸⁵

Syndrom přizpůsobení pohlavnímu zneužívání zahrnuje pět fází (Summit, 1983):

1. Utajování - je dáno závislostí dítěte na dospělé osobě, která ji zneužije a přiměje dítě společnou zkušenost prožívat jako společné tajemství, jehož vyzrazení by ohrozilo buď dítě, druhého rodiče, nebo sourozence apod.¹⁸⁶ Jestli to někomu řekneš, nebudu tě mít rád, - zbiju tě, - zakážu ti, - zabiju tě; Neříkej to matce, jinak tě nebudu mít rád, - rozbije to rodinu a všichni přijdete do sirotčince. Ten kdo dítě obtěžuje, dítě zároveň psychicky zpracovává.¹⁸⁷

2. Bezmocnost - je dána ambivalentním vztahem dítěte k sexuálnímu agresorovi. Dítě se nebrání tak, jak by dospělí očekávali, jeho selhání je dáno právě autoritou dospělého a skutečností, kdy se domnívají, že někdo, kdo je má rád, by jim přece nikdy nemohl ublížit, udělat něco

¹⁸³ srov. Vágnerová, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, ... s.347

¹⁸⁴ Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z. a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s.72

¹⁸⁵ Vágnerová, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, ...s.348

¹⁸⁶ Vaníčková, E., Provažník, K., Hadj-Mousová, Z., Spilková, J., *Sexuální násilí na dětech*, ...s.66

špatného. Dítě si je vědomo svého selhání a tento pocit ještě prohlubuje jeho bezmocnost a bezradnost.¹⁸⁸ Jak uvádí Z. Hadj-Mousová (1997), v naší kultuře je dítě zvyklé vyhovět požadavkům dospělého, respektovat jeho nadřazenou, autoritativní roli. Požadavek dospělého bývá - zejména u malých dětí - jaksi automaticky považován za nezpochybnitelný.¹⁸⁹

3. Svedení a přizpůsobení - sexuální zneužívání není pro dítě jednorázovou záležitostí. Jedinou jeho možností je přijmout tuto skutečnost a podřídit se jí. Vzniká konflikt, který dítě těžko zvládá. Důsledkem je adolescentní psychopatie, patologická závislost, sebetrestání, selektivní narušení reality, narušení osobnosti. Takové dítě, v pocitu bezmoci, touží dosáhnout pocitu moci a kontroly. Bolestnou situaci zpracovává tím, že samo sebe viní z toho, co se stalo, a tím, že se snaží „být hodné“, vždyť chce pouze zpátky získat lásku a přijetí. Tudíž „špatné“ musí být bráno jako „dobré“. Tím dochází k rozštěpení morálních hodnot.¹⁹⁰

4. Opožděné, konfliktní a nespravedlivé odhalení - dítě vyhledá pomoc později, čímž působí jeho sdělení nevěrohodně. Vyvolává různé reakce včetně obvinění ze lži a nedůvěry, protože mnohdy nemá pro svoje tvrzení jednoznačný důkaz.¹⁹¹ Sexuální agresor je nevinen, dokud mu není prokázána vina, a dítě je v nezáviděníhodné situaci proti dospělému.¹⁹²

5. Odvolání výpovědi - dítě pod tlakem vývoje událostí, které nastaly po jeho odhalení, pravděpodobně „přizná“, že

¹⁸⁷ srov. Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s.73

¹⁸⁸ Vaníčková, E., Provazník, K., Hadj-Mousová, Z., Spilková, J., *Sexuální násilí na dětech*, ... s.66

¹⁸⁹ Vágnerová, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, ... s.348

¹⁹⁰ srov. Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z. a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s.73

¹⁹¹ srov. Vágnerová, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, ... s.348

¹⁹² Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z. a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s.73

si historku vymyslelo. Dítě poznává, že strach z odhalení je opodstatněný: rodina je rozbita, agresorovi hrozí vězení, matka dítě odsuzuje, napadá nebo citově vydírá, dospělí je označují za lháře, je postupně vyslýcháno, často také odňato z rodiny do ústavu apod. Pokud se dítěti nedostane speciální podpory a bezprostřední pomoci své tvrzení odvolá. Těto „lži“ je jednodušší uvěřit než nejjasnější líčení rodinného svedení. Tím současně potvrzuje očekávání dospělých, že dětem se nedá věřit, a paradoxně tak posílí jejich postoje k dalšímu příběhu sexuálního násilí.¹⁹³

Dále Summit k syndromu přizpůsobení dodává, že pokud sexuální zneužití necháme bez zásahu, postihujeme jednak:

- a) další poškozování dítěte
- b) lhostejnost a netečnost společnosti k rozsahu tohoto poškozování.¹⁹⁴

5.7. Zneužívající rodiče

Odborníci zabývající se sexuálním násilím na dětech používají pro všechny formy sexuálního zneužívání termín sexuální agresor. Označení pachatel nelze používat pro možné citové zavadění v sociální komunikaci s dítětem a jeho okolím, termín delikvent nebývá většinou pravdivý a nevystihuje povahu zneužití dítěte a termín zneuživatel také často nemusí být oprávněný - děti v nejstarším školním věku často dají souhlas k sexuální aktivitě. Nicméně v každém případě se jedná o agresi v nejširším slova smyslu, akt byl vždy násilím, protože dítěti ublížil nebo ho poškodil, třebaže si následků není dítě ani jeho okolí hned vědomo.¹⁹⁵

¹⁹³ srov. Vaníčková, E., Provazník, K., Hadj-Mousová, Z., Spilková, J., *Sexuální násilí na dětech*, ... s.67

¹⁹⁴ Dunovský, J., Dytrich, Z., Matějček, Z. a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s.74

¹⁹⁵ Vaníčková, E., Provazník, K., Hadj-Mousová, Z., Spilková, J., *Sexuální násilí na dětech*, ... s.29

Jedince zneužívajícího dítě lze definovat v několika základních bodech:

- je starší a vývojově zralejší než zneužívané dítě (tzn. je schopen si uvědomit nevhodnost svého chování)
- je v roli autority
- sexuální aktivity dítě nekoná dobrovolně, ale je k nim donuceno

Ze sociologické perspektivy zneužívající rodiče nelze odlišit od ostatní populace. Mají stejnou úroveň vzdělání, zaměstnání, etnický původ, náboženství a inteligenci přibližně stejnou, jako je společenský průměr. Najdeme je ve všech socioekonomických vrstvách společnosti. Jejich základní odlišnost netkví v demografických ukazatelích, ale ve způsobech, jakými dosahují uspokojení svých emočních potřeb a jakými se vyrovnávají s psychickým stresem. Mezi tyto způsoby patří sexuální aktivity s emočně a fyzicky nezralými objekty.¹⁹⁶

Podle primární sexuální orientace a úrovně psychosexuálního vývoje byli sexuální agresori rozdělení na fixované a regredované jedince.

fixovaní jedinci - patří sem ti, u nichž jsou primárním sexuálním objektem děti. Děti zůstávají jejich sexuálními objekty i v případě, kdy se pod tlakem společnosti nebo z iniciativy partnera ožení. Sexuální zneužívání dítěte je výsledkem primární sexuální orientace těchto jedinců, realizované v podmínkách trvalého a snadného přístupu k vlastním dětem. U fixovaných jedinců je častější zneužívání chlapců. V případě incestu otec - syn je větší pravděpodobnost (ale ne pravidlo), že pachatelem je fixovaný pedofil.¹⁹⁷ ¹⁹⁸ Tito jedinci se s dětmi identifikují a přejí si být jako ony.

¹⁹⁶ Weiss,P. a kol.,*Sexuální zneužívání – pachatelé a oběti, ... s.92*

¹⁹⁷ Weiss,P. a kol.,*Sexuální zneužívání – pachatelé a oběti, ... s.92*

regredovaní jedinci - jsou to lidé, kteří jsou primárně sexuálně orientovaní na své vrstevníky. Po prvních sexuálních zkušenostech v adolescenci tito jedinci vstupují do náročného světa dospělých, kde se uspokojování jejich potřeb značně komplikuje. V konfrontaci se společenskými požadavky a odpovědností, která se od nich vyžaduje, nejsou schopni obstát. Opakovaná selhání a debakly s dospělými sexuálními objekty je vedou k regresi v podobě sexuální gratifikace v méně náročných, tudíž méně konfliktních vztazích s nedospělými objekty. Děti jsou pro ně substitucí za dospělé osoby; berou je však jako své dospělé partnery a udělují jim pseudodospělou roli.¹⁹⁹

Většina případů sexuálního zneužívání dítěte v rodině je iniciována regredovanými jedinci.

6. TĚLESNÉ (FYZICKÉ) NÁSILÍ

Obětmi tělesného násilí se děti stávaly odnepaměti. O dítěti se soudilo, že nemá duši, bylo považováno za věc. Děti, ale také ženy a služebnictvo, byly v řadě kultur po staletí považovány za majetek otce rodiny, který měl právo používat všechny druhy trestů. Autorita otcova nad rodinou a ovšem také zodpovědnost za ni byla po staletí východiskem rodinného života.²⁰⁰

Už lékaři ve starém Egyptě vyslovili myšlenku soustavného tělesného napadání a hrubého zanedbávání dětí ze strany svých blízkých. Ještě ve středověku byly nežádoucí děti opouštěny a ponechány svému osudu.²⁰¹ Světová medicína se tématu fyzického týrání plně chopila díky americkému pediatrovi Henry Kempemu. Henry Kempe zavedením pojmu

¹⁹⁸ tamtéž, s. 92 - v souvislosti s danou skupinou osob byly popsány případy, kdy muž založil manželství za účelem početí dítěte. Dítě pak sloužilo jako dostupný a neomezený zdroj jeho sexuálního uspokojování.

¹⁹⁹ Weiss, P. a kol., *Sexuální zneužívání – pachatelé a oběti*, ... s. 92

²⁰⁰ Š.Gjuričová, J.Kocourková, J.Koutek, *Podoby násilí v rodině*, Praha: nakladatelství Vyšehrad, 2000, s. 13

Battered Child, bité dítě, na výročním zasedání Americké pediatrické společnosti roku 1962, obrátil pozornost odborných pracovníků v posledních asi třiceti letech k tématu fyzického týrání dětí.²⁰² Až do 60. let však svět věřil, že surové bití a týrání jsou řídké a extrémní jevy vyskytující se výhradně v problematických rodinách. Vlivem proměny společenského klimatu v západní Evropě a ve Spojených státech v 60. a 70. letech dochází ke změně tradičního tabu. Násilí v rámci rodin postupně ztrácí význam rodinného tajemství, které je třeba respektovat. Rodina přestává být idealizována jako přístav klidu a bezpečí mimo jakoukoli kritiku.²⁰³ Ukázalo se, že cílená pozornost lékařů a sociálních pracovníků odhalí mnoho případů týrání dětí, které by jinak zůstaly přehlédnuty.²⁰⁴

Zdravotní komise Rady Evropy definuje tělesné týrání takto: Tělesné týrání je tělesné ublížení dítěti anebo jeho nezabránění, popřípadě nezabránění utrpení dítěte, včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte, a to tam, kde je určitá znalost či důvodné podezření, že zranění bylo způsobeno anebo že mu vědomě nebylo zabráněno.²⁰⁵

Tělesné týrání zahrnuje také vedle hrubého útoku na dítě, jehož důsledkem je tělesné zranění, trvalé poškození dítěte nebo dokonce úmrtí dítěte, také pravidelně užívané tělesné trestání dítěte užívané jako převažující výchovný prostředek.²⁰⁶

6.1. Formy tělesného týrání

Forem tělesného týrání je několik. Patří mezi ně:

- nepřiměřené bití rukou (pohlavky, facky) či různými nástroji (vařečka, řemen)

²⁰¹ srov. tamtéž, s. 12-13

²⁰² srov. J. Langmeier, K. Balcar, J. Špitz, *Dětská psychoterapie*, Praha: Portál, 2000, s. 310

²⁰³ Š. Gjuríčová, J. Kocourková, J. Koutek, *Podoby násilí v rodině*, Praha: nakladatelství Vyšehrad, 2000, s. 13

²⁰⁴ J. Langmeier, K. Balcar, J. Špitz, *Dětská psychoterapie*, Praha: Portál, 2000, s. 310

²⁰⁵ P. Pothe, *Dítě v ohrožení*, ... s. 35

²⁰⁶ [Http://www.ditekrize.cz/html/syndrom_can.html](http://www.ditekrize.cz/html/syndrom_can.html)

- kopání do dítěte, údery pěstí (má často za následek poranění vnitřních orgánů)
- popáleniny (např. cigaretou), opaření horkou vodou
- bodné rány (často nůžkami)
- vytrhávání vlasů, nepřiměřené tahání za ušní boltce způsobující trhliny
- odmrštění, odhození dítěte
- škrcení, připoutání
- silné třesení, zejména s malým dítětem
- odnímání spánku, potravy.²⁰⁷

Za fyzickým týráním však nestálo vždy jen fyzické násilí. Šlo též o nejrůznější akce proti dítěti, ale i neakce či nedostatek aktivity, tj. nedostatečnou péči, nenáležitě uspokojování jeho potřeb nebo opominutí (většinou záměrné) splnit alespoň základní předpoklady pro přiměřený rozvoj sil a schopností dítěte. Tak se už na samém počátku rozlišilo fyzické týráním na aktivní formu, kde dítě je ohrožováno nebo poškozováno násilím v jeho nejrůznější podobě a dosahu, a na pasivní formu, při níž je dítě poškozováno hlavně v tělesné oblasti při nedostatečném uspokojování jeho životních potřeb.²⁰⁸

6.2. Tělesné týráním aktivního charakteru

Tělesné týráním aktivního charakteru zahrnuje všechny akty násilí na dítěti. Jedná se o záměrná opomenutí v péči o dítě, která vyústí v jeho poranění nebo smrt. Mezi děti tělesně týrané, kdy týráním má za následek poranění, se řadí děti, u kterých vzniklo poranění v důsledku bití, popálení, opaření, trestání a také selhání ochrany dítěte před násilníkem. Do tělesného týráním aktivního charakteru také řadíme tělesně týrané děti, které ovšem nemají bezprostřední

²⁰⁷ [Http://www.ditekrize.cz/html/syndrom_can.html](http://www.ditekrize.cz/html/syndrom_can.html)

²⁰⁸ J.Dunovský,Z.Dytrych,Z.Matějček a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě, ...* s.16

známky tělesného poranění. Jsou to děti zasaženy utrpením způsobeným dušením, otrávením či jiným obdobným násilím. Také sem řadíme děti, které jsou vystavovány opakovaným lékařským vyšetřování tzv. Münchhausenův syndrom by proxy (v zastoupení)^{209, 210}

Jako jedno z hlavních východisek násilného chování k dítěti je možné pokládat tělesné trestání. Tělesné trestání snadno přechází do týrání, hranice mezi trestem a týráním je totiž téměř nezjistitelná, Eva Vaníčková a kol. (1994) provedla studii, která uvádí, že z 886 dotazovaných 10 - 11 letých dětí nebylo bito pouze 9,2%, více než 2/3 dětí byly bity vyjimečně, ale každé páté dítě bylo bito relativně často (tj. v rozmezí maximálně jednou týdně a minimálně jednou za měsíc). Z palety tělesných trestů vyjmenovává výprask, fackování, kopance a silné rány, při kterých dítě ztrácí rovnováhu. Vaníčková též uvádí výčet předmětů, kterými jsou tělesné tresty vykonávány (vařečka, vodítko na psa, bič, ramínko apod.). Je překvapující, že častým tělesným trestem jsou vychovávány i dívky. Celá třetina těchto dětí považuje tento způsob trestů za spravedlivý.²¹¹

Tělesné týrání aktiního charakteru však mívá za následek tělesná poranění a postižení orgánů a jejich funkcí. Tato poranění můžeme dělit na zavřená poranění, otevřená poranění a mnohočetná zranění.

1. Zavřená poranění se vyznačují poškozením tkání a orgánů tupým násilím, zpravidla bez poškození kůže. Tato poranění vznikají následkem náhlého a prudkého úderu nebo tlaku na tělo nebo nárazem na tupý předmět.²¹²

Do poranění kůže se řadí pohmožděniny, vytrhávání vlasů, kousance. Pohmožděniny se vyskytují především na trupu.

²⁰⁹ Münchhausenův syndrom rozebrám v samostatné kapitole

²¹⁰ srov. J.Dunovský, Z.Dytrych, Z.Matějček a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s.41

²¹¹ tamtéž, s. 41

²¹² srov. J.Dunovský, Z.Dytrych, Z.Matějček a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s. 42

Bývají následkem tupého násilí, kdy dochází k lehkému nitrokožnímu krvácení. Mnohočetné modřiny jsou buď stejné nebo rozdílné barvy, to podle zranění, která se stala v různém časovém sledu. Vytrhávání vlasů je často ve velkých chomáčích. Po vytrhání vlasů zůstávají lysiny, které jsou různě rozhozené po kštici.²¹³

Mezi další zavřená poranění se řadí různá poranění svalů, jejich neúplné trhliny, úplné přerušování svalů, poranění šlach, cév, nervů, kloubů. Dále poranění kostí, "chip zlomeniny" ty vznikají na konci dlouhých kostí tahem, silným škubnutím, kroucením. Podezřelé známky na týrání u zlomenin jsou např. spirální zlomenina pažní kosti, zlomenina stehenní kosti u dítěte do 2 let. U zlomení klíční kosti bývá podezřelá zlomenina zevní části.²¹⁴

Poranění hlavy bývají nejčastější příčinou smrti u týraných dětí a významnou příčinou chronických neurologických potíží. Poranění hlavy a nervového systému mohou vyústit jak v tělesnou, tak mentální vadu. Protože je lebka uzavřená schránka, jakýkoliv otok uvnitř mozku zvyšuje tlak. To může zavinit poškození životně důležité nervové tkáně s následnou ztrátou tělesného řízení a funkce. Poranění páteře může způsobit vážné poškození nervových drah.²¹⁵ Jedná se o otřesy, hlavně otřesy mozku a míchy. "Shaken Infant Syndrom" neboli třesení, je klasickým dokladem extrémního násilí. U této diagnózy se nalézá intrakraniální²¹⁶ krvácení, nitrooční hemoragie²¹⁷ při chybění známek zevního poranění hlavy. Třesení, při kterém je použita extrémní síla, může způsobit nejen tato poranění, ale i léze na kostech. Důsledkem poranění hlavy bývá nejčastěji otřes mozku. Ten vzniká náhlým působením násilí na hlavu, projevuje se ztrátou vědomí od několika minut do několika hodin i dnů. Při poranění hlavy s bezvědomím a malým krvácením do mozkové tkáně se objeví

²¹³ srov. tamtéž, s. 42 - 43

²¹⁴ srov. tamtéž, s. 44

²¹⁵ T. Smith a tým autorů, *Encyklopedie lidské tělo*, Praha: Fortuna Print, 1996, s.84

²¹⁶ intrakraniální – nitrolebeční, kraniální – lebeční, SCS, Praha: Encyklopedický dům, 1998, s.188

těžší průběh, trvalé poruchy.²¹⁸ Mícha je primárně chráněna kostěnou páteří a jejími podpurnými vazy. Chrání ji také cirkulující mozkomíšní mok, který funguje jako vstřebávač otřesů, a epidurální prostor, což je tlumící vrstva tuku a pojivové tkáně, která leží mezi okosticí a tvrdou plenou.²¹⁹ Otřes míchy se projeví přechodným znečitlivěním všech částí těla ležících pod zraněním. Při pohmoždění míchy zůstanou ohraničené poruchy funkce. Stlačení míchy způsobí prohlubující se ochrnutí a necitlivost. Přerušeni míchy má za následek trvalé ochrnutí částí těla ležících pod místem zranění.²²⁰

Poranění nitrobřišních orgánů může být otevřené nebo uzavřené. Jedná se o orgány jater, sleziny, pankreasu, žaludku. Roztržení těchto orgánů může způsobit i tupý úder. Poranění se projevuje jako náhlá břišní příhoda. Diagnóza se často stanoví až během operace. U takových poranění je nebezpečí krvácení, vytékání obsahu trávicí trubice do břicha z trhliny v žaludku, ve střevě, což vede rychle k infekci a vzniku zánětu pobřišnice. Může také dojít k vyhřeznutí střev. Tato zranění jsou druhou nejčastější příčinou úmrtí u syndromu CAN.²²¹

2. Otevřeným poraněním se míní každé porušení kůže, sliznice nebo povrchu některého orgánu. Při ztrátě krve se rozvíjí hypovolemický šok. Může jít o ztrátu krve následkem krvácení navenek, do tělních dutin nebo do tkání a orgánů, o ztrátu plazmy u rozsáhlých povrchových popálenin, o ztrátu krve a vedle toho o únik plazmy cévní stěnou do těžce zhmožděných tkání, o únik plazmy a vedle toho krvácení navenek nebo do tkání. Podle druhu ztráty se pak mluví o hemoragickém šoku, popáleninovém, o kombinovaném a o dehydratačním šoku. K příznakům šoku pak patří zrychlený, malý puls, nízký tlak,

²¹⁷ hemoragie – krvácení, SCS, Praha: Encyklopedický dům, 1998, s.131

²¹⁸ srov. J.Dunovský,Z.Dytrych,Z.Matějček a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s.44 -45

²¹⁹ T.Smith a tým autorů, *Encyklopedie lidské tělo*, Praha: Fortuna Print, 1996, s.71

²²⁰ J.Dunovský,Z.Dytrych,Z.Matějček a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s.46

postižený je neklidný, vykonává neúčelné pohyby, při jiném obraze je naopak postižená osoba bledá, malátná až apatická. Zornice jsou rozšířené.²²²

Podle způsobu vzniku se rozlišují tyto typy ran: nejlehčí je oděrka (jedná se pouze o ztrátu pokožky), rána řezná, sečná, bodná, tržná, zhmožděná, rána kousnutím, střelná. Podle vzhledu je rána čistá nebo znečištěná, infikovaná. Nejdůležitějšími projevy rány jsou krvácení, ztráta tkání a bolesti. Krvácení může být vlasečnicové, žilné, tepenné. Rány na hlavě bývají provázeny roztříštěním lebečních kostí. Poranění oka, nejčastěji úderem pěstí do oka nebo násilím na hlavu, může vést až k úplnému oslepnutí. Rány na hrudníku jsou nebezpečné tím, že do pohrudniční dutiny vniká vzduch a vzniká pneumothorax. Popáleniny se vyskytují také jako jedna z forem tělesného týrání. Popáleniny mohou být různorodé a to podle věku dítěte a způsobu popálení. Jedná se o popálení horkou vodou (politím, ponořením), cigaretové popáleniny, aj. Pro umístění popálenin nejsou specifická místa, která by byla příznačná pro týrání. Na procentech zasaženého povrchu těla závisí úmrtnost.²²³

U tělesně týraných, pokud nedojde k úmrtí, zůstávají ve vysokém procentu trvalé následky tělesného poškození. Tyto následky jsou vždy spojeny s poškozením ve sféře psychického zdraví.²²⁴

3. Mnohočetná zranění se objevují, když se situace dítěte stává postupně velmi nepříznivou a dítě již delší dobu trpí především opakovanými útoky. U dětí se vyskytují vedle sebe zranění otevřená i zavřená různého stáří a původu a zároveň s těžkým psychickým a emocionálním zasažením.²²⁵

²²¹ srov. tamtéž, s.46

²²² tamtéž, s.46 - 47

²²³ srov. tamtéž, s.47 - 49

²²⁴ E.Vaníčková,Z.Hadj-Moussová,H.Provazníková, *Násilí v rodině*, Praha: MPSV, 1995, s.43

²²⁵ srov.J.Dunovský,Z.Dytrych,Z.Matějček a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s.50

Asi nejlépe tělesné týrání aktivního charakteru vystihuje kniha „Děti na zabití“ od Milady Golobové, je to jakási „zpověď“ této autorky. V knize popisuje asi tu nejhorší část svého dětství. „Jednoho večera jsem se vrátila z učení a našla Berta v kumbále napůl v bezvědomí. Ležel na posteli, tričko samá krev. „Proboha, co se ti stalo?“ „Ona mě zmlátila a shodila ze schodů do sklepa“ „Proč? Provedls něco?“ To ale byla pitomá otázka! Jako by bylo třeba nějakého provinění ... Pokud nás třískala řemínkama dűtek, ještě to ušlo, horší bylo, když to vzala obráceně a tloukla tím dřevěným držadlem, které vrážela mezi žebra. Pruhovaná záda běžná, záležitost.“²²⁶

6.2.1. Münchhausenův syndrom

Tento syndrom vystihuje následující popis: „Rodiče dítěte zveličují či předstírají potíže svých potomků. Rodiče vlastně „vyrábí“ svojí konfabulací²²⁷ a smyšlenkami patologické příznaky, mohou děti navádět, aby simulovaly předstíranou újmu na zdraví. Tento syndrom byl pozorován u dětí, jejichž rodiče z jakýchkoliv příčin předstíraly tělesné onemocnění. Ke konci osmdesátých let se ukázala existence tohoto syndromu i v souvislosti se zneužíváním dětí. Byly popsány ojedinělé případy, kdy rodiče, resp. matka uvedla, že její dcera byla sexuálně zneužita, aniž by pro své tvrzení měla jakékoliv opodstatnění, a dceru nechala opakovaně vyšetřovat.“²²⁸

Lidé s tímto syndromem záměrně poškozují své zdraví a někdy se stejně chovají i k dítěti. Baví je pozornost lékařů, kteří nemohou přijít na příčinu nemoci.

²²⁶ Milada Golobová, *Děti na zabití*, Praha: Sdružení MAC, s.r.o., 1997, s.119

²²⁷ konfabulace – smyšlenka; chorobná obrazotvornost; SCS, Praha: Encyklopedický dům, 1998

²²⁸ Vaníčková E. a kol., *Sexuální násilí na dětech*, Praha: Portál, 1999, s.90

Jedná se o velmi vzácnou poruchu. Ta se v České republice neobjevila už řadu let. Loni však Městský soud v Praze odsoudil ženu s tímto syndromem:

Třicetiletá prodavačka je na první pohled celkem sympatická žena. Nikdo by do ní neřekl, že se pokusila o zločin, který nemá podle lékařů v České republice obdoby. Dívenka prošla několik nemocnic, kdy lékaři vždy zjistili v krvi extrémně velké množství střevních bakterií. Přitom neexistuje způsob, jakým by se tam mohly dostat. Při nasazení antibiotik se stav dvouleté dívenky zlepšoval, pak se však její zdravotní stav pokaždé náhle zhoršil. V Nemocnici v Ústí nad Labem si lékaři s jejím stavem nevěděli rady. Když se stav dívenky zhoršil, pojali podezření, že se na stavu dítěte podílí jeho matka. Jenže nevěděli, jak to dělá. Pomohla až náhoda. Zdravotní sestra převrhla osobní věci matky. Mezi nimi na zemi ležely dvě injekční stříkačky. Lékaři v nich pak při laboratorních testech objevili stejné bakterie, které kolovaly v krvi holčičky. Po okamžitém oddělení matky od dítěte se dítě začalo uzdravovat.²²⁹

6.3. Tělesné týrání pasivního charakteru

Pod tělesným týráním pasivního charakteru se míní nedostatečné uspokojování alespoň nejdůležitějších tělesných potřeb v návaznosti i na psychické a sociální potřeby. Toto neuspokojování může být úmyslé, ale i neúmyslné, kdy rodiče neví jak se o dítě starat (př. kdy rodičem je ještě dítě), nebo nepochopení rodičovské role. V každém případě je výsledkem neprospívání dítěte, jeho zanedbanost, nedostatečné rozvinutí jeho schopností ve všech oblastech života i vztahu k blízkému či vzdálenému okolí. Dítě v důsledku takového zacházení může zpustnout, v krajním případě může dojít až ke smrti.²³⁰

²²⁹ srov.Link P.,Injekcemi zabíjela dceru, MF Dnes,6.3.2003,s.4

²³⁰ srov.J.Dunovský,Z.Dytrych,Z.Matějček a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s.59

Týrání pasivního charakteru se nejčastěji vyskytuje v rozvojových zemích, v zemích postižených válkou, přírodními katastrofami. Nedostatek přístřeší, ošacení a ochrany, nedostatky ve vzdělání a výchově, nedostatek zdravotní péče atd. mívá většinou příčinu v chudobě rodin. Ovšem i v rozvinutých zemích se setkáváme s takto zanedbanými dětmi, jde převážně o přistěhovalecké rodiny, rodiny různých etnik. Objevuje se též nové problémy vykořisťování dětí a to v důsledku využívání k žebrání.

Toto zanedbávání tedy vystupuje jako závažný sociálně-ekonomický problém a také by tak mělo být řešeno.²³¹

6.4. Děti zvýšeně vystavené tělesnému násilí

Tělesné týrání postihuje velmi malé děti, nejčastěji jsou však tělesnému týrání vystavené děti školního věku. Čím je týrané dítě mladší, tím je větší riziko poškození jeho dalšího psychického vývoje.²³² Bylo-li dítě tělesně týráno v útlém věku, existuje velké nebezpečí, že bude v pozdějším věku agresivní a násilné, že se z něj stane společensky nepřizpůsobivý a delikventní jedinec. To vše bude záviset na stupni hrubosti, jakého buď bylo svědkem nebo jaké pocítilo, na jeho věku v době násilí, na vztahu který mělo k násilníkovi, i na množství podpory, které se mu v té době dostalo. Týrání staršího dítěte vede většinou k uzavření se do sebe, trpí depresí, případně se zaobírají suicidními²³³ myšlenkami.²³⁴

Týráním bývají postiženi chlapci i dívky ve stejné míře. Obecně platí, že určité děti provokují dospělé k násilí více než jiné. Tyto děti navíc působí dojmem, že se tak chovají

²³¹ srov. tamtéž, s. 59-63

²³² M.Vágnerová, *Psychopatologie pro pomáhající profese*, Praha: Portál, 1999, s.335

²³³ suicidium – sebepoškozující akt s následkem smrti

²³⁴ A.Train, *Nejčastější poruchy chování dětí – jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*, Praha:Portál,2001, s.43

úmyslně, aby rodiče dráždily. Obyčejně to jsou děti, které se nějakým způsobem odchyľují od normy.²³⁵

➤ Děti, jejichž chování je nesrozumitelné, a jejichž výchova je proto náročnější.²³⁶ Těžko rozumět je např. dětem autistickým, dětem mentálně retardovaným, dětem s různými poruchami komunikace jako např. koktavost, těžká nedoslýchavost, děti se selektivním mutismem. Patří sem také děti s bizarními nápadnostmi v chování jako jsou schválnosti, zlomyslnosti či provokace.²³⁷

➤ Děti, které svým chováním nadměrně zatěžují, dráždí a vyčerpávají rodiče, vyvolávají jejich nechuť či odpor. Jsou to především děti trpící syndromem hyperaktivity, děti nemocné, apod.²³⁸

➤ Děti, které nesplňují očekávání rodičů, rodiče nějakým způsobem zklamaly.²³⁹ Jsou to např. děti s intelektovým vývojem v pásmu podprůměru, děti s LMD, děti se smyslovými vadami, s tělesnými defekty a jinak postižené děti.²⁴⁰ Patří sem ale i děti nešikovné, nehezké, sociálně neobratné.²⁴¹

➤ Děti, které vymáhají uspokojení svých potřeb. Děti provokují svým chováním rodiče proto, že jim jejich rodiče běžně nevěnují dostatečnou pozornost. Tímto způsobem reagují např. děti deprivované.²⁴²

Je nutné ovšem počítat s nejrůznějšími kombinacemi těchto oblastí rizika i s tím, že kombinace celkově zvyšují potencionální nebezpečí.²⁴³

²³⁵ M.Vágnerová, *Psychopatologie pro pomáhající profese*, Praha: Portál, 1999, s.335

²³⁶ tamtéž, s. 335

²³⁷ srov. J.Dunovský, Z.Dytrych, Z.Matějček a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané děti*, ... s.138

²³⁸ M.Vágnerová, *Psychopatologie pro pomáhající profese*, Praha: Portál, 1999, s. 335

²³⁹ tamtéž, s.335

²⁴⁰ srov. J.Dunovský, Z.Dytrych, Z.Matějček a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s.140

²⁴¹ srov. M.Vágnerová, *Psychopatologie pro pomáhající profese*, Praha: Portál, 1999, s.335

²⁴² tamtéž, s.335

²⁴³ srov. J.Dunovský, Z.Dytrych, Z.Matějček a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s.135

6.5. Rizikovní rodiče

Rizikovní rodiče jsou ti, kteří nezvládli svou moc nad dítětem. Bývají to:

- lidé s anomálním vývojem osobnosti (psychopatie), zvláště ti s agresivními povahovými rysy;
- někteří lidé psychicky nemocní (psychotici), někteří lidé s neurotickými obtížemi (chronická frustrace se mění v agresi);
- alkoholici, toxikomani;
- mladiství rodiče, povahově nezralí, nevyspělí;
- lidé se zvláštním životním stylem, příslušníci některých společenských skupin s agresivním programem, stoupenci agresivních rituálů apod.;
- lidé dlouhodobě ve stresové situaci, např. nezaměstnaní, lidé "uražení a poníženi".²⁴⁴

Riziko ohrožení dítěte je zvýšené v rodinách, kde jsou vztahy mezi jejími členy narušené. Členové takových rodin nejsou schopni kooperovat při řešení problémů, chybí vzájemná podpora, převažuje napětí a nespokojenost, problémy se řeší agresí. Násilí vůči dítěti je jedním z projevů nakupeného napětí, které rodina nedokáže řešit jinak. Z. Matějček (1995) připomíná význam situačních faktorů, které mohou působit jako spouštěč násilného chování. Typickou variantou je tzv. Medein komplex, kdy jeden partner trestá druhého prostřednictvím dítěte, protože dospělému přímo ubližovat nemůže.²⁴⁵

7. PSYCHICKÉ NÁSILÍ

Pod pojmem sexuální zneužívání a fyzické týrání si většinou dovedeme představit konkrétní události a činy. O psychickém či emocionálním týrání se zdaleka tak nemluví jako

²⁴⁴ J.Dunovský, Z.Dytrych, Z.Matějček a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s.108

²⁴⁵ M.Vágnerová, *Psychopatologie pro pomáhající profese*, ... s. 334 - 335

o výše uvedených a pojem psychické týrání je značně nejasný.²⁴⁶

Psychické týrání je zdokumentovatelné velice obtížně. K.P. O'Hagan jmenuje řadu autorů, kteří uvádějí důvody pro odlišení a samostatné vedení dvou kategorií. Především zdůrazňují, že psychické neznamená jen emocionální. Někteří mluví o přesných hranicích mezi emočním vývojem a duševním (tj. psychologickým) zdravím. Všichni se však shodují v tom, že tato forma násilí (emocionální) vede u dítěte k poškození psychického vývoje a ohrožuje osobnost v její identitě. Působí tím i na ostatní složky psychického vývoje např. na rozvoj inteligence, pozornost, vnímání aj.²⁴⁷

Definice psychického týrání podle Zdravotní komise Rady Evropy z roku 1992:

Psychické týrání zahrnuje chování, které má vážný negativní vliv na citový vývoj dítěte a vývoj jeho chování. Psychické týrání může mít formu verbálních útoků na sebevědomí dítěte, opakované ponižování dítěte či jeho zavrhování. Psychické týrání zahrnuje také vystavování dítěte násilí nebo vážným konfliktům doma, kdy dítě má skoro stále pocit strachu, což může též působit psychické ublížení.²⁴⁸

Psychické týrání obsahuje nejen složku aktivní, tj. že se nějaká činnost nepříznivá dítěti děje (jedná se hlavně o nadávky, ponižování, zesměšňování atd.), ale zahrnuje také to, že se neděje něco, co má správně být.²⁴⁹ V rodinách, kde jsou oba rodiče plně vytížení svým zaměstnáním, kterému věnují podstatnou část dne, tj. více než zákonem uznanou pracovní dobu, nezbývá téměř žádný čas na děti. To, že jejich děti postrádají zájem svých rodičů, rodiče leckdy nenapadne. Velmi často se domnívají, že to vše dělají pro své děti, aby se měly dobře, aby mohli lépe studovat, koupit si co chtějí. Nesnáze v rodinách přicházejí, k udivení rodičů, tehdy, když

²⁴⁶ srov. J.Dunovský a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, Praha: Grada Publishing, 1995,s.65

²⁴⁷ tamtéž,s.65

²⁴⁸ P.Pothe, *Proč rodiče týrají své děti?*, Propsy, 1997,č.5,s.6

děti nosí ze školy horší známky, než si rodiče přejí. Po takovém "zklamání" rodičů většinou nastupuje tvrdší režim. Rodiče dítěti zakazují jejich aktivity, pokud se nepolepší ve škole, v chování. Velmi často, aniž si to rodiče uvědomují, mohou být školní nároky na dítě nepřiměřené jejich schopnostem a možnostem. Dítě se pak dostává do bludného kruhu, a ať se snaží sebevíc, nemůže obstát. Rodiče si také často přisadí svými ponámkami, že jim dítě dělá s takovými školními výsledky jenom ostudu, že je dítě tímto jenom trápí.²⁵⁰

7.1. Formy psychického týrání

Formy psychického týrání jsou rozličné. Patří mezi ně:

- časté nadávky, ponižování, zesměšňování, opovrhování
- výhrůžky, cílené vyvolávání strachu u dítěte
- odmítání dítěte, citová deprivace²⁵¹, citové vydírání
- neustálé srovnávání s úspěšnějším sourozencem či srovnání s negativními vlastnostmi jednoho z rodičů
- nepřiměřené zatěžování dítěte domácími povinnostmi či péčí o sourozence
- požadavek nereálných výkonů ve škole, v oblasti zájmové (sport, hudba aj.)
- násilná izolace, nepřiměřené oddělení dítěte od vrstevníků či ostatních osob²⁵²

Obsáhlou kategorii tvoří psychické týrání v souvislosti s předrozvodovou, rozvodovou a porozvodovou situací rodičů. V těchto situacích bývá dítě vystaveno dlouhodobé a nepřiměřené zátěži vzniklé v souvislosti s rozvodem. Tato problematika zahrnuje především:

²⁴⁹ J.Dunovský, Z.Dytrich, Z.Matějček, *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě, ...* s.67

²⁵⁰ srov. tamtéž, s.67

²⁵¹ citovou deprivaci uvádím v kapitole 9.

²⁵² [Http://www.ditekrize.cz/html/syndrom_can.html](http://www.ditekrize.cz/html/syndrom_can.html)

- Zatahování dítěte do konfliktů mezi rodiči, zneužívání dítěte jako svědka,
- získávání dítěte na svou stranu, negativní ovlivňování dítěte proti rodiči,
- bránění ve styku dítěte s druhým rodičem,
- nepřipravení dítěte žádoucím způsobem na styk s druhým rodičem.²⁵³

Na zprávu o rozvodu nebo po odstěhování se jednoho z rodičů, mohou děti reagovat podobným způsobem jako na úmrtí blízké osoby nebo na jinou silně traumatizující událost a procházejí několika adaptačními fázemi.

1. fáze - zapojují se obranné mechanismy, které tlumí psychickou bolest a zraňující emoce. Často nechtějí uvěřit, že se to děje a předstírají, že na tom nezáleží (stejně by se rozvedli) nebo obviňují samy sebe (kdybych tolik nezlobil). Stále však chovají naděje, že se k sobě rodiče vrátí. Rodiče či příbuzní mohou v této fázi dojít k mylné představě, že dítě problém nemá nebo druhého rodiče nepostrádá.²⁵⁴
2. fáze - děti pociťují velkou zlost. Pokud není dítěti poskytnut prostor, aby svou zlost vyjádřilo, tak ji v dané situaci potlačí. Tato potlačená zlost se objeví v podobě různých úzkostných projevů nebo neadekvátního chování.²⁵⁵
3. fáze - děti se s novou situací vyrovnávají, hledají nové jistoty a zvykají si na nové uspořádání. To vše ale neznamená, že s rozvodem souhlasí. Stále chovají naději, že se rodiče k sobě znovu vrátí, zároveň se jim však otevírá beznadějný pohled do budoucnosti.²⁵⁶

Reakce dítěte na rozvod rodičů se různí podle věku a pohlaví dítěte i pohlaví rodiče, který odešel, podle povahy

²⁵³ [Http://www.ditekrize.cz/html/syndrom_can.html](http://www.ditekrize.cz/html/syndrom_can.html)

²⁵⁴ srov. M.Ryšánková, *Děti, rodiče a rozvody*, Psychologie dnes, 2002, č. 7-8, s.20

²⁵⁵ srov. tamtéž, s. 21

²⁵⁶ srov. tamtéž, s. 21

dítěte, jeho schopnosti se přizpůsobovat změnám, atd. V rodinách, kde předcházeli dlouhodobé konflikty a násilí, je dopad těchto konfliktů na dítě mnohdy závažnější než samotný rozvod.²⁵⁷ Objevují se i případy, kdy jeden z rodičů zneužije své dítě proti druhému rodiči. Před soudním znalcem pak dítě mezi čtyřma očima opakuje přesně totéž, co je jeden z rodičů o druhém rodiči naučil. Stává se, že takto poslušné dítě znalci sdělí, že má z druhého rodiče strach. Posléze obávaný rodič přijde ke znalci a během chvíle s dítětem o samotě v herně naváže velice dobrý kontak.²⁵⁸

Mezi nejčastější obtíže spojené s předrozvodovou, rozvodovou a porozvodovou situací patří lítost, obavy, zlost nebo vnitřní chaos. Navenek se děti projevují zvýšenou plačtivostí, negativismem, zlobením nebo zhoršením školního prospěchu v důsledku neschopnosti se soustředit, pomočováním, dítě mívá noční děsy.²⁵⁹ Dítě, se kterým se jeho rodič nestýká, může mít pocit, že jej tento rodič opustil a nemá o něj zájem. Tento pocit se může vyskytnout i v případě, že dítě verbalizuje přání se s rodičem nestýkat.²⁶⁰ Čím výrazněji má pro dítě rozvodová situace charakter psychického traumatu, tedy přesáhne-li možnosti jeho organismu ji zvládnout a není-li toto trauma adekvátně ošetřeno, tím problematičtější dítě zareaguje a tím více se stává náchylnější např. k depresím v dětském i dospělém věku.²⁶¹ Ke zvišení zátěže dítěte také přispívá, když se rodič do jeho péče bylo dítě svěřeno o druhém rodiči před dítětem vyjadřuje negativně a hanlivě.

I když je psychické týrání v rámci rozvodů nejčastější, je psychické týrání dítěte v rámci rodiny, mimo rozvádějící se, mnoho.²⁶²

²⁵⁷ srov. tamtéž, s. 21

²⁵⁸ srov. *Koho máš raději, tatínka nebo maminku?* [Http://www.psychologie.cz/Psychologie_dnes/září_1998](http://www.psychologie.cz/Psychologie_dnes/září_1998)

²⁵⁹ srov. M. Ryšánková, *Děti, rodiče a rozvody*, Psychologie dnes, 2002, č. 7-8, s. 21

²⁶⁰ J. Koutek, J. Kocourková, *Psycholog a psychiatr v rozvodových soudních sporech*, Propsy, 1998, č. 6, s. 11

²⁶¹ M. Ryšánková, *Děti, rodiče a rozvody*, Psychologie dnes, 2002, č. 7-8, s. 21

²⁶² srov. J. Dunovský, Z. Dytrych, Z. Matějček, *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě, ...* s. 66

7.2. Dopad psychického týrání

Jaký bude mít dopad psychické týrání na další vývoj dítěte, záleží na délce, intenzitě týrání a vývojovém stupni rozvoje osobnosti, když k tomuto jednání dochází.

➤ Jsou děti, které reagují stažením se do sebe, stávají se ustrašenými, úzkostnými, snadno se rozpláčí. Jejich sebedůvěra, sebehodnocení jsou velmi nízké. Snadno se v různých situacích předem vzdávají.²⁶³

➤ Jiné děti zase reagují agresivně. Svým vystupováním provokují dospělé i vrstevníky. Všechny tyto děti mívají problémy s jednáním s lidmi, s mezilidskými vztahy. U těchto dětí jsou časté poruchy chování jako je lhaní, záškoláctví, útky z domova.²⁶⁴

➤ Velmi časté jsou psychosomatické obtíže nejrůznějších projevů jako jsou bolesti hlavy, břicha, různé ekzémy atd.²⁶⁵

➤ V přístupu k lidem se často vyvíjí nápadný interakční vzorec, který v dalším vývoji může ještě posilovat neuspokojivý vztah rodičů s dítětem. Dítě nezahajuje sociální kontakt a ani jej nepřijímá, získává méně pozornosti ze strany dospělých, emočně se odtahuje, jeho sdělování pocitů je nepředvídatelné a emoční signály nejasné, vyjadřuje potřebu tělesného kontaktu, ale hned zase couvá.²⁶⁶

➤ U dětí je častý neklid, úzkostné soustředění na okolí a současně - především v přístupu k mladším sourozencům - pseudodospělé, ochranné chování.²⁶⁷

Psychické týrání je problém, který tady existoval vždy. Uváděné počty obětí však bývají velmi zkreslené. Zajisté je jedním z důvodů i skutečnost, že se tato forma týrání dá jen velmi těžko rozpoznat. Oběti psychického týrání o svých

²⁶³ srov. J.Dunovský, Z.Dytrych, Z.Matějček, *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s. 69

²⁶⁴ srov. J.Dunovská, Z. Dytrych, Z.Matějček, *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s. 69

²⁶⁵ srov. J.Dunovský, Z.Dytrych, Z.Matějček a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s.68

²⁶⁶ J.Langmeier, K.Balcar, J. Špitz, *Dětská psychoterapie*, Praha: Portál, 2000, s.314

zážitcích hovoří jen zřídka. Velmi často si oběť psychického týrání ani neuvědomuje, že se mu něco, co není v pořádku děje. Na otázku kolik dětí je v ČR psychicky týráno se pokusila odpovědět Retrospektivní studie fyzického a psychického týrání v dětství u dospělé populace ČR²⁶⁸.²⁶⁹ Pro tento výzkum bylo vymezeno psychické týrání jako ubližování ze strany rodičů či jiné dospělé osoby a to formou opakovaného odmítání, ponižování, zastrasování, nepřiměřeného omezování, izolování od kontaktu s jinými osobami, využívání pro vlastní prospěch, učení názorům a chování, jež odporují zákonům či obecným mravním normám, neposkytnutí citové odezvy a vystavování násilí či závažným konfliktům doma.²⁷⁰

Z dotázaných 69,1 % uvedlo, že byli v dětství či mládí opakovaně vystaveni některé z výše uvedených forem psychického týrání. Zbývajících asi 30% dotázaných, nebylo vystaveno žádné výše uvedené formě psychického týrání.²⁷¹ Dotazovaní velmi často vyjadřovali názor, že uvedenou formu pravdivě označila, ale do té doby ji nevnímali jako formu násilí, nýbrž jako výchovnou metodu. Výzkum zároveň ukázal, že výskyt psychického týrání je nejnižší v předškolním věku a vrcholí na druhém stupni Základní školy. Konec opakovaného psychického týrání dotazovaní kladou nejvíce do období dosažení plnoletosti a právní emancipace od rodiny.²⁷² Skutečnost, že se psychicky týrané dítě někomu z okolí svěří, však ještě nemusí znamenat, že našlo pomoc a pochopení.

Psychické týrání se zároveň objevuje ve fyzickém týrání, sexuálním zneužívání i zanedbávání.

²⁶⁷ tamtéž, s.314

²⁶⁸ Tento výzkumný projekt č. 6626-3 byl podpořen Interní grantovou agenturou Ministerstva zdravotnictví ČR. terénní šetření bylo realizováno Lékařským informačním centrem a Agenturou INRES za finanční podpory Nadace Naše dítě, *Psychologie dnes*, 2002, č. 6, s.29

²⁶⁹ srov. H.Havlátová, K.Pavlíková, V. Bosák, M.Ryšánková, *Psychické týrání v dětství*, *Psychologie dnes*, 2002, č.6, s. 28

²⁷⁰ tamtéž, s. 28

²⁷¹ tamtéž, s. 28

²⁷² srov. tamtéž, s. 29

8. ZANEDBANOST A ZANEDBÁVÁNÍ

Zanedbáváním dítěte se míní jakýkoliv nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu na vývoji dítěte nebo dítě přímo ohrožuje.²⁷³ Zanedbávání můžeme rozdělit na nedostatek péče především v oblasti uspokojování tělesných potřeb a výchovné, kdy nejsou poskytovány dostatečné podmínky pro rozvoj schopností a dovedností dítěte, rozvoj jeho chování a mravního jednání. Ve všech případech dochází k citovému zanedbávání.²⁷⁴

Zanedbané dítě vyrůstá obvykle v jednoduchém, primitivním prostředí, kde je nedostatečná hygiena, dítěti se nedostává vhodných vzorů vyspělého chování. Dítě nenavštěvuje pravidelně školu a nemá ve svém prostředí příležitost rozvinout svůj psychický potenciál.²⁷⁵ Zanedbávání dítěte bývá často důsledkem chudoby rodiny, závislosti na alkoholu či drogách.²⁷⁶ Dnešní společenská praxe ovšem ukazuje, že je situace kolem zanedbávání dětí mnohem složitější. Klasické zanedbanosti v posledních desetiletích v civilizovaném světě podstatně ubylo. Zdrojem neblahých sociálních jevů se však stává spíše prostředí ekonomicky zajištěné, hygienicky vzorné, prostředí, které poskytuje dostatečnou příležitost k rozvoji duševních schopností. Přesto však v takovémto prostředí dítě strádá, a to citově i neuspokojením potřeby identity a otevřené budoucnosti.²⁷⁷

Zdravotní komise Rady Evropy definuje tedy zanedbávání takto: Zanedbávání je jakýkoli nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu vývoji dítěte anebo dítě ohrožuje. Tělesné zanedbávání je pojímáno jako neuspokojování tělesných potřeb dítěte. To zahrnuje neposkytování přiměřené výživy, oblečení, přístřeší, zdravotní péče a ochrany před zlem. Citové zanedbávání je neuspokojování citových potřeb dítěte,

²⁷³ P.Hartl, H.Hartlová, *Psychologický slovník*, Praha: Portál, 2000, s.698

²⁷⁴ E.Vaníčková, Z.Hadj-Moussová, H.Provazníková, *Násilí v rodině, ...* s.45

²⁷⁵ srov. J.Dunovský, Z.Dytrych, Z.Matějček, *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě, ...* s.87

²⁷⁶ S.Mufsonová, R.Kranzová, *O týrání a zneužívání*, Praha: vydalo NLN, s.r.o., 1996, sl39

a to pokud se týká náklonnosti i pocitu dítěte, že někam patří.²⁷⁸

Při tělesném zanedbávání se dítěti nedostává přiměřeného jídla a přístřeší, dítě nemá oblečení, které je všeobecně přijatelné pro jeho věk a pohlaví, a právě tak pro dané počasí a prostředí. Může se také jednat o ponechání malého dítěte bez dozoru, bez zajištění nějakého odpovědného dospělého nebo dospívajícího, aby dítě pohlídal. Po starším dítěti nebo dospívajícím se může vyžadovat, aby tráвило dlouhé hodiny hlídáním mladších sourozenců. V některých rodinách se po dětech požaduje, aby zastávaly nepřiměřené množství domácích prací (vaření a uklízení), protože rodič není přítomen nebo je fyzicky neschopen cokoli dělat. Nepřiměřeným množstvím mám na mysli přenechání většího množství odpovědnosti za domácnost než má sám rodič.²⁷⁹

V krajních případech zanedbávání je důsledkem citové deprivace dlouhodobá sociální izolace, která může být zdrojem těžkých poruch osobnostní struktury a dynamiky sociálního chování jedince.²⁸⁰ Jedná se o děti izolované od lidské společnosti. Příkladem jsou „vlčí děti“. Kamala je jedno z vlčích dětí, které se objevilo v ulicích Norimberku v roce 1828. Dítě znalo jen své jméno, těžce chodilo a nemluvalo. Podle pozdějšího šetření prožilo dětství v temném sklepení bez jakékoli lidské společnosti.²⁸¹

8.1. Citová deprivace

Kvalita vztahu, na němž závisí naše přežití, je určena charakterem interakcí mezi dítětem a pečovatelem, kterým je nejčastěji matka.²⁸² Matka u svého dítěte potřebu citové

²⁷⁷ srov. J.Dunovský, Z.Dytrych, Z.Matějček, *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s.87 - 88

²⁷⁸ P.Pothe, *Dítě v ohrožení*, Praha: Nakladatelství G plus G, 1999, s.50

²⁷⁹ srov. S.Mufsonová, R.Kranzová, *O týrání a zneužívání*, Praha: vydalo NLN, s.r.o., 1996, s.38 - 39

²⁸⁰ J.V.Musil, *Speciální psychologie*, Olomouc: vydala Univerzita Palackého v Olomouci, 1999, s.67

²⁸¹ srov. J.Dunovský, Z.Dytrych, Z.Matějček, *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, ... s.89

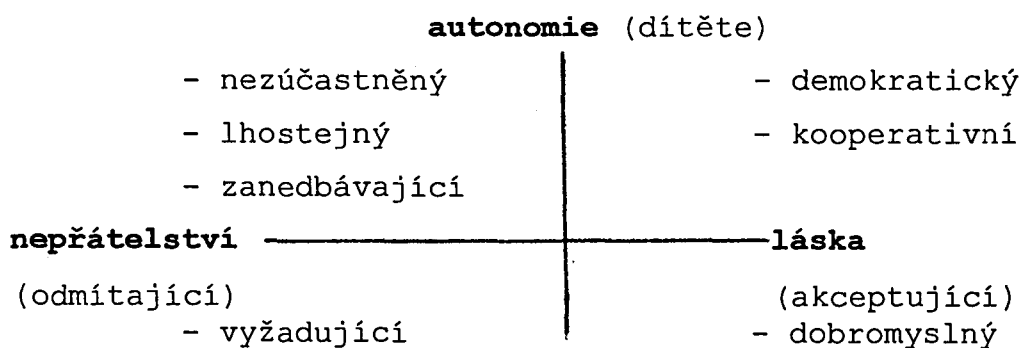
²⁸² P.Weiss a kol., *Sexuální zneužívání – pachatelé a oběti*, ... s.87

jistoty a bezpečí uspokojuje tím, že svoje dítě emočně akceptuje, a poskytuje mu tak specifickou zkušenost prožitku spolehlivého citového vztahu. Tak umožňuje dítěti splnit první vývojový úkol: získat základní důvěru ve svět a v závislosti na tom i pocit sebedůvěry a životní jistoty. Primární zkušenost jistého a spolehlivého citového vztahu je základem pro další rozvoj dětské osobnosti tím, že posiluje:

- schopnost uchovat si pocit vnitřní jistoty a vyrovnanosti,
- schopnost udržovat pozitivní vztah ke světu i k sobě samému
- a schopnost navazovat a udržovat trvalejší a spolehlivé vztahy s lidmi.²⁸³

Je prokázáno, že rozhodujícím činitelem vývoje dítěte k dospívání a dospělosti je vztah dítě - matka, v němž je utvářející vzájemná vazba, závislost, náležení (J. Bowlby, 1969). Nedostatek této vazby vede u dítěte k vytvoření separační úzkosti, která může poznamenávat celý jeho další život nedůvěrou k jeho sociálnímu okolí. Je také prokázáno, že vysoká míra sociální izolovanosti dítěte a jeho emoční deprivace (citová) vedou k vytvoření emocionálně labilní a agresivní osobnosti (R.A. Spitz, 1959).²⁸⁴

"Dimenze mateřského chování vůči dítěti (E.S. Schaefer, 1959)":²⁸⁵

²⁸³ M.Vágnerová, *Psychopatologie pro pomáhající profese*, Praha: Portál, 1999, s. 321

²⁸⁴ M.Nakonečný, *Základy psychologie*, Praha: Academia, 1998, s. 199

²⁸⁵ M.Nakonečný, *Základy psychologie*, Praha: Academia, 1998, s.219

- autoritativní

- ochraňující

- nadprotektivní

kontrola (dítěte)

- vyžadující

- dobromyslný

- autoritativní

- ochraňující

- nadprotektivní

důsledek u dětí:

kontrola**autonomie****láska:**

- závislý, poslušný, milý

- aktivní,

nezávislý,

podřídivý, málo agresivní

otevřený, tvořivý,

málo tvořivý, povolný

"úspěšná agresivita"

způsobilý k

přebírání rolí

nepřátelství: - neurotické poruchy

- často kriminální

chování, potíže při

chování, vzpurnost,

přebírání rolí, vysoká

silná agresivita

autoagresivita,

ostýchavost a svárliivost

vůči přátelům ²⁸⁶

Zůstává však otázkou, zda je z hlediska užívání toto rozlišování praktické. V naší společnosti se vžilo povědomí o psychické deprivaci a o psychickém týrání jsou ochotni uvažovat jen někteří osvěcenější odborníci pracující s dětmi.²⁸⁷

8.1.1. Nejisté vazby

Vazbové chování dítěte vyvolává na straně pečovatele

²⁸⁶ tamtéž, s.219²⁸⁷ J.Dunovský, Z.Dytrych, Z.Matějček, *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě, ... s. 65*

specifickou odpověď, jež má za cíl odstranění ohrožení a poskytnutí bezpečí.

Reakce matky na projevy úzkosti a strachu může však být odmítavá. Dítě ví, že matka je bude "mít ráda" pouze tehdy, když bude "hodné", tj. jestliže nebude křičet nebo plakat. Tato vazba mezi dítětem a odmítavou matkou se nazývá *vyhýbavou*.²⁸⁸

Dalším typem nejisté vazby je *ambivalentnost*. Ta se rozvine v případě, kdy reakce matky na projevy úzkosti dítěte není dostatečná nebo pouze tehdy, když má matka náladu.²⁸⁹

Dezorientovaným typem nejisté vazby jsou stíženy děti, u nichž je pečující osoba zdrojem bezpečí i zdrojem ohrožení zároveň. Do této kategorie patří především děti týrané a sexuálně zneužívané. Dítě instinktivně hledá bezpečí. Ohrožení, které ze snahy dítěte najít bezpečí vyplývá, se následně promítá do intrapsychoického konfliktu. Tento konflikt se následně projeví chronickou úzkostí. V rámci tohoto typu dítě nemůže uplatnit žádnou strategii zvládnání negativních emocí. Je dezorientováno a ocitá se v chaosu.²⁹⁰

8.2. Důsledky citové deprivace

Z hlediska charakteru a závažnosti jsou důsledky citové deprivace značně proměnlivé. I tak závažná negativní zkušenost, jakou je psychická deprivace, působí na různé děti odlišně, podle toho, jak jsou geneticky disponovány a jakou mají primární zkušenost.²⁹¹ Důsledky citové deprivace se mohou projevit následovně:

- Jedním z důsledků nezájmu matky o dítě je redukce řečové stimulace a omezení kontaktu s matkou. Není uspokojena již základní potřeba vnímavosti. U nezájmu matky o dítě chybí pozitivní emoční odezva na jakýkoliv projev dítěte, čímž

²⁸⁸ P.Weiss a kol., *Sexuální zneužívání – pachatelé a oběti*, Praha: Grada Publishing, 2000, s. 86-87

²⁸⁹ tamtéž, s. 86-87

²⁹⁰ srov. P.Weiss a kol., *Sexuální zneužívání – pachatelé a oběti*, Praha: Grada Publishing, 2000, s.86-87

²⁹¹ M.Vágnerová, *Psychopatologie pro pomáhající profese – variabilita a patologie lidské psychiky*, ... s.323

není podporováno úsilí dítěte něco se naučit a počáteční vývoj řeči není nijak posilován, matka tento rozvoj nezájmem brzdí. Dítě pak nemá dobrou jazykovou citlivost, což se projeví méně správnou skladbou jejich řeči.²⁹²

➤ Rozumové schopnosti citově deprivovaných dětí nemusí být závažně poškozeny, ale nejsou dostatečně využívány. U dětí se projevuje nápadná neschopnost učit se ze zkušeností. Nepřímo zde působí i nedostatečné ocenění dětských projevů od samého počátku jejich vývoje. Chybí jim důvod, proč by se měly snažit. Chybí jim citově pozitivní zpětná vazba, aby mu dala smysl k jakémukoli výkonu.²⁹³

➤ Je typické, že citově deprivované děti jsou citově ploché, nedůvěřivé a někdy i hostilní a agresivní. Mívají nízkou frustrační toleranci. Vzhledem k nevyspělé autoregulaci a nedostatečnému sebeovládání reagují snadno impulzivně.²⁹⁴

➤ Tyto děti mají povrchní vztahy k lidem. Mezilidské vztahy se často projevují absencí empatie ze strany deprivovaného dítěte a egocentrismem, který je pokusem o obranu. Děti s nedostatečnou citovou zkušeností nedovedou dobře rozlišovat různé projevy chování a naučit se, co je pro konkrétní situaci nebo roli vhodné, což je důležité umět pro další rozvoj rolí.²⁹⁵

➤ Vztahy s lidmi ovlivňují sebepojetí dítěte. Nízké sebepojetí se projevuje malou sebedůvěrou a nízkou sebeúctou. Dítě si vytváří obranné mechanismy, např. vazbu na silnější osobnost, vůdce, příslušnost k sociální skupině, která jeho sebevědomí podpoří. Většinou se přidá k antisociální skupině.²⁹⁶ Některé děti se silným pocitem méněcennosti se chtějí vyhnout větším dětem a hrají si

²⁹² srov. M. Vágnerová, *Psychopatologie pro pomáhající profese – variabilita a patologie lidské psychiky, ...* s.323 - 324

²⁹³ srov. tamtéž, s.324

²⁹⁴ srov. tamtéž, s. 324

²⁹⁵ srov. tamtéž, s. 324

²⁹⁶ tamtéž, s. 325

jenom s mladšími nebo slabšími, které mohou ovládat. Jde o nenormální a patologický projev pocitu méněcennosti.²⁹⁷

➤ Zkušenost s citovým strádáním se u dětí projeví změnou v hierarchii hodnot. Neuspokojení v oblasti základní citové potřeby mění postoj k realitě. Dítě zůstalo infantilně egocentricky zaměřeno na uchování přijatelného pocitu jistoty a bezpečí, přičemž způsob dosažení tohoto cíle není rozhodující.²⁹⁸

8.3. Obranné mechanismy v důsledku citového strádání

Citové strádání samozřejmě stimuluje různé obranné mechanismy, dítě se snaží tuto potřebu uspokojit např. změnou objektu. Je známo, že sourozenci z citově deprimujícího prostředí na sobě často nápadně lpí. Hledání náhradního objektu, který by tuto potřebu saturoval²⁹⁹, je velmi intenzivní a mnohdy zcela neselektivní. V běžných sociálních situacích je takové chování nepříjemné, protože působí jako "vlezlost", a přináší spíše negativní odezvu než citové přijetí. Uspokojení lze dosáhnout i substitucí³⁰⁰, mnohé citově strádající děti se zaměřují na jídlo, hromadění věcí či jiné tělesné potřeby. Ve shodě s Freudem bychom mohli mluvit o regresi, resp. fixaci na úrovni orálního stádia, v němž mělo dítě dojít uspokojení potřeby bezpečí. Krajním obranným mechanismem je rezignace, kdy dítě ztrácí o bližší vztah zájem. Pokud by se do takové situace dostalo, reagovalo by na náhlou přílišnou vřelost odmítavě, bálo by se jí nebo by mu byla přinejmenším nepříjemná.³⁰¹

Nejčastějšími projevy chování a sociálních vztahů deprivovaných dětí můžou být:

1. Sociální hyperaktivita - sociálně hyperaktivní děti velmi

²⁹⁷ A.Adler, *Porozumění životu*, Praha: Nakladatelství Aurora, 1999, s.32

²⁹⁸ M.Vágnerová, *Psychopatologie pro pomáhající profese – variabilita a patologie pro pomáhající profese*, ... s. 325

²⁹⁹ saturace – nasycení, uspokojení, SCS, Praha: Encyklopedický dům, 1998, s.302

³⁰⁰ substituce – náhrada, záměna; v psychoanalýze je to obranný mechanismus, kdy sociálně přijatelný cíl nahrazuje jiný, nepříjemný, P.Hartl, H.Hartlová, *Psychologický slovník*, Praha: Portál, 2000, s.575

- snadno a rychle navazují kontakt s dospělými a aktivně se dožadují jejich pozornosti. Sociálně hyperaktivním dětem chybí strach z cizích lidí a sociální inhibice³⁰². Tyto děti ovšem nenavazují pevné vztahy nýbrž povrchní a rozptýlené. U starších dětí jsou nápadně velmi špatné vztahy k vrstevníkům, často se projevují i poruchy chování.³⁰³
2. Sociální provokace - část deprivovaných dětí se již od batolecího věku domáhá pozornosti dospělých záměrnou provokací, časté jsou agresivní projevy vůči druhým dětem i dospělým, destruktivní chování ap. Tyto děti bývají současně zvýšeně úzkostné a velmi nezralé, infantilní.³⁰⁴
3. Útlumový typ - v kontaktu se sociálním prostředím, ale i v ostatních projevech jsou tyto děti pasivní až apatické. Je pro ně typický nedostatek jakékoliv iniciativy. Pro tyto děti bývá časté náhradní uspokojování citových a sociálních potřeb. Toto náhradní uspokojování citových a sociálních potřeb bývá zaměřeno na uspokojení potřeb biologických (jídlo, masturbace ap.).³⁰⁵

Chování dětí je převážně motivováno tendencí uspokojit aktuální potřeby na úrovni svých možností. Fixují se způsoby chování, které jsou z hlediska dítěte účelné, protože vedou k uspokojení jeho potřeb, ale z hlediska společnosti mohou být posuzované jako nežádoucí. Reakcí na zkušenost komplexní deprivace bývá odmítání jakéhokoli kontaktu, generalizovaná strachová reakce nebo apatie a autostimulace nejrůznějšího druhu. Podobně obranný charakter mohou mít i agresivní výbuchy, kterými reagují v situaci, s níž si neví rady.³⁰⁶

Zkušenost citové deprivace je zátěží pro všechny budoucí mezilidské vztahy. Lidé trpící důsledky citové deprivace

³⁰¹ M.Vágnerová, *Psychopatologie pro pomáhající profese – variabilita a patologie lidské psychiky*, ... s.322

³⁰² inhibice – překážka; útlum, zastavení, zadržování; zákaz, SCS, ... s.152

³⁰³ srov. P.Říčan, D.Krejčířová a kol., *Dětská klinická psychologie*, Praha: Grada Publishing, 1997, s.212

³⁰⁴ tamtéž, s. 212

³⁰⁵ srov. tamtéž, s.212 - 213

³⁰⁶ M.Vágnerová, *Psychopatologie pro pomáhající profese – variabilita a patologie lidské psychiky*, ... s. 333

často nemají vůbec nikoho blízkého. Nehledají žádný další vztah, protože získali několik špatných zkušeností a bojí se. Chybí jim schopnost adekvátní citové odezvy, potřebná schopnost sociální orientace, sociální citlivost, která by jim pomohla správně interpretovat chování lidí k nim samým. V dospělosti mají větší problémy se sociální adaptací. Často jsou hodnoceni jako sobečtí, nestálí, náladoví a konfliktní. Umístění do náhradní rodinné péče může alespoň částečně eliminovat pravděpodobnost vzniku uvedených potíží.³⁰⁷

9. KRIMINALITA PÁCHÁNA NA DĚTECH V ČR

Bití, sexuální zneužívání, týrání hladem a psychické vydírání v České republice ročně zažívá dvacet tisíc dětí.³⁰⁸ V lednu 2003 Výbor OSN pro dětská práva kritizoval Českou republiku pro nedostatečnou ochranu dětí. Vládě pak Výbor OSN pro dětská práva doporučil ustanovit centrální úřad, který by na práva dětí dohlížel, shromažďoval statistiky o jejich týrání a evidenci pedofilů. K projednání kritické zprávy Výboru OSN se však vláda dostala teprve v září 2003. Vícepremiér Petr Mareš se vyjádřil, že si vláda vymínila roční lhůtu, během které bude její závěry analyzovat. "Pak se rozhodneme, zda takový úřad potřebujeme".³⁰⁹ UNICEF přitom upozorňuje, že policejní statistiky podchytí nejvýš třetinu takových případů a to proto, že děti jsou nejčastěji týrány, zneužívány a zanedbávány svými rodiči.³¹⁰ Je to způsobeno i tím, že lidé z okolí těchto rodin dělají "mrtvé brouky", jen aby si nezpůsobili nepříjemnosti a děti nechávají doslova umlátit, utýrat hladem nebo zemřít na chronické onemocnění. Vinu ovšem nesou i mnohé dětské lékařky/lékaři či sociální pracovnice/pracovníci, kteří se snadno nechají přesvědčit, že situace není tak vážná, a v neposlední řadě i někteří soudci,

³⁰⁷ M. Vágnerová, *Psychopatologie pro pomáhající profese – variabilita a patologie lidské psychiky*, ... s.331 - 332

³⁰⁸ J. Blažková, *Přes 20000 dětí v Česku je týráno*, MF Dnes, 23. září 2003, s.A1

³⁰⁹ srov. tamtéž, s.A1

³¹⁰ J. Blažková, *Péče rodičů ročně zabije padesát dětí*, MF Dnes, 23. září 2003, s. A3

kteří vracejí děti zpět do rodin, kde je ohrožen jejich život.³¹¹ A jaké jsou tedy statistiky ze "špičky ledovce"?

Kriminalita páchaná na dětech (do 15 let) v ČR - počet trestných činů

§ znění	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
188a - šíření toxikománie (0-18)	92	275	180	713	686	505	358
197a - nebezpeč. vyhrožování	66	83	78	89	102	111	120
201 - ohrožení pod vlivem NL	-	-	1	-	-	-	-
204 - kuplířství: děti	54	2	5	3	1	12	3
mladiství	78	64	51	73	55	44	38
205 - ohrož. mravnosti (0-18)	10	13	8	22	13	22	42
206 - pomluva	-	1	-	2	2	3	2
207 - neposkytnutí pomoci	3	4	2	5	4	3	1
212 - opuštění dítěte	17	19	10	15	15	10	19
215 - týrání svěřené osoby	152	143	141	122	133	137	130
216 - únos	28	20	14	13	15	20	16
217 - ohrožení mrav. výchovy	394	471	517	683	679	652	653
218 - podávání alkoholu (0-18)	34	29	43	46	54	69	98
219 - vražda	17	11	17	19	18	18	14
220 - vražda novoroz. matkou	3	4	3	1	4	6	1
221 - úmyslné ublíž. na zdraví	415	449	404	439	475	380	403
222 - úmyslná těžká újma na zdraví	32	24	31	19	36	38	27
223 - ublížení na zdraví z nedbalosti	24	23	25	35	24	23	15
224 - -"- těžká újma	66	59	71	61	70	52	52
226 - ohrožení pohlav. nemocí	-	-	-	-	1	-	-
230 - účast na sebevraždě	1	3	4	1	4	-	2
231 - omezování osob. svobody	154	274	267	166	208	113	193
232 - zbavení osob. svobody	1	-	-	-	-	1	-
233 - zavlčení do	-	-	-	2	-	-	2

³¹¹ http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/detimlad.html 2.6.2003

ciziny							
234a - braní rukojmí	-	1	-	-	2	1	2
235 - vydírání	338	536	569	603	709	471	531
237 - útisk	8	49	47	10	24	7	20
241 - znásilnění	75	83	77	81	81	56	63
242 - pohlavní zneužívání	1150	1239	942	1346	1056	894	853
243 - pohl. zneuž. v závislosti	15	11	6	7	9	6	5

312

Je však tragické, že většinou takto postižené děti své rodiče milují, pokládají surové chování dospělých za normální a vysvětlují si je vlastními chybami. Někdy jsou děti tak malé, že nemohou získat pomoc vlastním přičiněním. Starší děti se často za své rodiče stydí a snaží se zabránit ostudě a dalším nepříjemnostem, které by je zcela určitě potkaly po oznámení týrání, svým mlčením.³¹³

K týrání dochází v rodinách nejrůznějších typů, výrazně nepřevažuje žádná rodinná charakteristika (vzdělání, věk, ekonomická situace, neúplná rodina, atd.).³¹⁴

Počet postižených dětí

§ znění	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
197a-nebezpeč. vyhrožování	67	89	85	105	106	122	142
205-ohrož. mravnosti (0-18)	10	13	8	22	13	22	-
206-pomluva	-	1	0	2	2	5	2
207-neposkytnutí pomoci	3	4	2	7	4	3	1
212-opuštění dítěte	26	29	14	24	18	13	32
215-týrání svěřené osoby	190	182	188	170	175	173	168

³¹² [Http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/2002/nadetect.html](http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/2002/nadetect.html)

³¹³ [Http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/detimlad.html](http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/detimlad.html)

³¹⁴ [Http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/detimlad.html](http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/detimlad.html)

217-ohrož.mravní výchovy	394	471	517	683	679	652	653
219-vražda	19	12	18	20	20	19	15
220-vražda novoroz.matkou	3	4	3	1	4	6	1
221-úmyslé ublíž. na zdraví	422	462	411	442	478	397	412
222-úmyslná těžká újma na zdraví	36	24	35	21	38	38	27
223-ubl.na zdraví z nedbalosti	29	23	25	36	24	29	18
224- --" těžká újma	69	61	71	68	75	52	55
230-účast na sebevraždě	1	3	4	1	4	-	2
231-omezování os. svobody	167	287	291	180	218	137	203
235-vydírání	395	577	628	644	842	546	637
241-znásilnění	75	87	77	82	81	56	65
242-pohlavní zneužívání	1262	1325	1035	1417	1123	1003	955
243-pohl.zneuž. v závislosti	15	11	6	7	9	6	5

315

Údaje o postižených dětech se mohou značně lišit od počtu evidovaných případů trestné činnosti, protože pachatel trestné činnosti svým konáním může poškodit více osob, ale jeho činnost je kvalifikována jako spáchání trestného činu dle příslušného paragrafu TZ.³¹⁶

Předmětem kritiky kvůli zanedbávání práv dětí se však ČR nestala poprvé. Nevládní organizace odhadují, že v ČR na následky týrání a zanedbávání ročně zemře padesát dětí. Dětský fond UNICEF, který zkoumal počty utýraných dětí ve 27

³¹⁵ http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/2002/nadetech.html, 2.6.2003, s.2

³¹⁶ tamtéž, s.2

vyspělých státech Evropy řadí ČR spolu s Maďarskem, Belgií, Francií a Portugalskem k zemím, kde je situace nejhorší.³¹⁷

Kriminální statistiky o týrání dětí Ministerstvem vnitra ČR upozorňují, stejně jako výše jmenované noviny, že uvedené čísla jsou pouhou špičkou ledovce. Na spoustu týrání dětí se nepříjde, poněvač se týrání odehrává za zavřenými dveřmi.³¹⁸

³¹⁷ srov. J. Blažková, *Péče rodičů ročně zabije padesát dětí*, MF Dnes, 23. září 2003, s. A3

³¹⁸ srov. tamtéž a [Http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/detimlad.html](http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/detimlad.html)

Závěr

V úvodu jsem si určila za cíl vymežit a popsat základní varianty domácího násilí na dětech. Mým zájmem bylo především zanedbávání, tělesné a psychické násilí a sexuální zneužívání dítěte. Při studiu materiálů k mé práci jsem víc a víc nabývala dojmu, že nemůžu plně popsat jednotlivé varianty, protože mi chybí zkušenosti a praxe. Jedná se o velmi složitou problematiku, kterou se zajisté zabývá spousta odborníků. S jistotou můžu pouze říci, že průběhem vypracovávání jednotlivých kapitol násilí na dětech, jsem byla touto problematikou ovlivněna. Snad jsem svého cíle dosáhla, to však sama posoudit nemůžu.

V první kapitole se zabírám tématem agrese. Pokládala jsem za důležité popsat, kde se násilí v člověku vůbec bere. Mou snahou bylo vymežit různé náhledy, jak se agrese chápe. Na radu vedoucí mé práce jsem svůj zájem zaměřila také k teoriím biologickým a psychologickým, a jejich pohledu na agresi. U biologických příčin agrese se snažím popsat neurofyziologické mechanismy. Určité stimuly mozku mohou ovlivnit jedince chovat se agresivním způsobem. Z genetického pohledu zase mohou agresivní jednání způsobit přebytečné chromozomy. Také hormony mají svůj podíl na agresivním chování. U všech biologických teorií zaměřených k agresi se však setkávám s názorem, že sice mohou výše uvedené změny způsobit agresivní jednání, ale tyto teorie nejsou zcela doložené. Vědci na této problematice stále pracují. V psychologických teoriích svou pozornost zaměřují zejména k frustraci a jejímu vlivu na agresivní chování, a agresivitu na základě teorie sociálního učení. Agrese může mít různou podobu a také různé projevy. Asi nejdůležitější typy jsou afektivní a instrumentální agrese. V souvislosti s agresí popisují také fáze fyzického napadení a tzv. skryté agresory. Ještě dříve, než jsem se začala zabírat konkrétními formami násilí na dětech, mi přišlo důležité vymežit, co je Domácí násilí. V kapitole Domácí násilí se tedy snažím popsat

projevy násilí rodičů vůči dětem, jaké jsou rizikové faktory, u kterých hrají desítky skutečností. Asi největším rizikem je využití práva na soukromí k tomu, aby se v rodině vytvořila taková pravidla, která umožňují využít převahu nad slabším jedincem rodiny. V rodinách, kdy se v tomto postavení ocitne dítě, je dítě plně odkázáno na rozhodnutí rodičů. Právě prostředí rodiny, kde není vidět, co se děje, se může stát místem zaměřené agrese proti dítěti. Jedná se také o simbiotické rodiny, kdy jeden člen je závislý na druhém členu a vyžaduje plnou pozornost. Pokud se objeví třetí osoba, zpravidla dítě, může být vnímána jako nepřítel, díky kterému se nedostává závislému členu rodiny tolik péče jako dřív. Násilí v rodině má různé podoby. Z pohledu formy se jedná o aktivní násilí a pasivní násilí. Laicky řečeno, jako násilí se považuje něco špatného, co se dítěti děje, ale také, že se neděje něco, co se dítě má. Reakce oběti tedy bývají různé, a to i kvůli opakovanosti násilí. Vlivem násilí má oběť pokřivený obraz světa a života v něm, což ovlivňuje jeho další vývoj. Nemalou míru na násilné chování mají i média a to zejména na vývoj dítěte. Proč jsem zvolila i tuto kapitolu? Velmi mnoho dětí tráví spoustu času u médií. V dnešní době se vyskytují pořady, kde "krev teče proudem" ve vysílacím čase přístupném dětem. I hrdinové dnešních pohádek (Pokémoni, Digimoni, atd.) agresivním způsobem, a ne vždy správně, dosahují svých cílů. Otázkou zůstává, kolik takto ovlivněných dětí se bude v dospělosti, vlivem mediálního násilí, chovat agresivně. Ve čtvrté kapitole popisují, co znamená syndrom CAN, syndrom zneužívaného a týraného dítěte, jaké mělo dítě postavení v dějinách a jaké má dnes. Od této kapitoly se už zabívám pouze jednotlivými variantami domácího násilí na dětech. Všechny varianty násilí se také vyskytují mimo domácnost (např. šikana na školách, dětská prostituce atd.). V následujících kapitolách Sexuální násilí, Tělesné násilí, Psychické násilí a Zanedbanost a zanedbávání, se snažím užším pohledem popsat, jak násilí probíhá. Snažím se

charakterizovat rodiny, kde násilí jednotlivých variant či sloučení všech, probíhá. Zajímá mě také osobnost agresora a formy jakými násilí probíhá. U obětí domácího násilí, tedy dětí, mě zajímá věk, které děti mohou být spíše vystavené násilí, jak reagují a jaké má násilí na těchto dětech dopad či následky. Existují i známky, podle kterých je možné domácí násilí vyzorovat. U každé varianty domácího násilí se jedná o jinou situaci. Varianty domácího násilí se však mohou prolínat, zvláště pak tělesné násilí se zanedbáváním a psychickým násilím. Sexuální násilí se nejčastěji prolíná s psychickým nátlakem, ale vyskytuje se zde i fyzický nátlak na dítě. Důsledky násilí v dětství se projevují i v dospělosti. Poslední kapitolu jsem věnovala spíše statistickým údajům Ministerstva vnitra České republiky.

Přínosem práce by podle mého názoru mohlo být oddělení domácího násilí na dětech od celkového pohledu na násilí páchané na dětech a dětmi. Spousta lidí si totiž domácí násilí nepřipouští, nebo vůbec neví o různých formách, jak se může dítěti doma ublížit. S tím souvisí i problém anonymity. Spousta rodin nezná své sousedy, nemají zájem a nechtějí navazovat kontakty. Když už mají podezření, že se násilí u sousedů děje, tvrdí, že se nejedná o jejich problém, nechtějí mít problémy s policií či jinými úřady zabývajícími se problémem násilí v rodinách. Nejsou to však jen lidé bydlící v sousedství, ale také pedagogové, kteří nerozpoznají, že se něco s dítětem děje, a také nedbalí lékaři či sociální pracovníci. Podle mého názoru, pokud zůstanu u škol, by mohlo pomoci zavedení pracovníků, kteří by se zabývali pouze problémama školáků. Tito pracovníci by mohli být něco jako důvěrníci, ke kterým by mohli žáci chodit žádat o rady, nebo si jen popovídat o svých starostech. Snad by se tak dalo mnohem dříve zjistit, že se něco nepravého v rodině děje, a učinit další kroky k odstranění násilí v rodině. Je však důležité, aby dítě v takovémto důvěrníkovi vidělo spíše kamaráda a ne jen dalšího učitele. Tak jako streetworkři

působí v ulicích, působili by podobně tito důvěrníci ve školách. Vždyť domácí násilí je také problémem celé společnosti.

A v čem by bylo účelné pokračovat? Určitě prevencí a léčením jak obětí tak agresorů. Zůstala také otevřená otázka role státu a zákonů v pohledu k násilí v rodině. Já sama bych se chtěla nadále zabývat arteterapií a jejím využitím v oblasti léčby posttraumatických poruch u dětí, které domácí násilí zažily. Tento svůj zájem ovšem budu dále soustředit při studiu speciální pedagogiky na jiné fakultě.

Seznam literatury

Primární prameny:

Bártíková, B. *Jak poškozuje domácí násilí obět'*,

[Http://magazin.quick.cz/r-art.asp?id=1010816488&t=magazin](http://magazin.quick.cz/r-art.asp?id=1010816488&t=magazin)

Čermák, I. *Lidská agrese a její souvislosti*, Žďár nad Sázavou: Fakta v.o.s., 1999

Dětské Krizové Centrum, [Http://www.ditekrize.cz/html/syndrom_can.html](http://www.ditekrize.cz/html/syndrom_can.html)

Dunovský, J. Dytrych, Z., Matějček, Z. a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, Praha: Grada Publishing, 1995

Gjuričová, Š., Kocourková, J., Koutek, J. *Podoby násilí v rodině*, Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2000

Havlátová, H. a kol. *Psychické týrání v dětství*, Psychologie dnes, č. 8, 2000

Hort, Vl., Hrdlička, M., Kocourková, J., Malá, E. a kol. *Dětská a adolescentní psychiatrie*, Praha: Portál, 2000

[Http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/detimlad.html](http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/detimlad.html)

[Http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/2002/nadetech.html](http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/2002/nadetech.html)

Jedlička, R., Koťa, J. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*, Praha: Karolinum, 1998

Koukolík, F. *Lidský mozek*, Praha: Portál, 2000

Koukolík, F., Drtilová, J. *Zlo na každý den - život s deprivanty I.*, Praha: Makropulos, 2001

Langmeier, J., Balcar, K., Špitz, J. *Dětská psychoterapie*, Praha: Portál, 2000

Novák, T., Capponi, V. *Sám proti agresi*, Praha: Grada Publishing, 1996

Pothe, P. *Dítě v ohrožení*, Praha: G plus G, 1999

Pothe, P. *Proč rodiče týrají své děti?*, Propsy, č. 5, 1997

Ryšánková, M. *Děti, rodiče a rozvody*, Psychologie dnes, č.7-8, 2002

Říčan, P., Krejčířová, D. a kol. *Dětská klinická psychologie*, Praha: Grada Publishing, 1997

Vágnerová, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese - variabilita a patologie lidské psychiky*, Praha: Portál, 1999

Vaničková, E. a kol. *Sexuální násilí na dětech*, Praha: Portál, 1999

Vaničková, E., Hadj-Mousová, Z., Provazníková, H. *Násilí v rodině*, Praha: MPSV, 1995

Výrost, J., Slaměník, I. *Sociální psychologie - sociálna psychológia*, Praha: Portál, 1997

Výrost, J., Slaměník, I. *Sociální psychologie - sociálna psychológia*, Praha: Portál, 2000

Výrost, J., Slaměník, I. *Aplikovaná sociální psychologie II.*, Praha: Grada Publishing, 2001

Weiss, P. a kol. *Sexuální zneužívání - pachatelé a oběti*, Praha: Grada Publishing, 2000

Sekundární prameny:

Adler, A. *Porozumění životu*, Praha: Aurora, 1999

Benesch, H. *Encyklopedický atlas psychologie*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001

Bechyňová, V. *Rodina a domácí násilí*,
<http://www.rodina.cz/scripts/detail.asp?id=1036>

Bible, Český ekumenický překlad, Praha: Česká katolická charita, 1987

Blažková, J. *Přes 20.000 dětí v Česku je týráno*, MF Dnes, 23.9.2003

Blažková, J. *Péče rodičů ročně zabíjí padesát dětí*, MF Dnes, 23.9.2003

Cimlnerová, P. *Když hladina adrenalinu stoupá*,
<http://www.rodina.cz/scripts/detail.asp?id=1036>

Čírtková, I. *Oběti domácího násilí*, Propsy, č. 1, 2001

From, E. *Anatomie lidské destruktivity*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997

Furst, M. *Psychologie - včetně vývojové psychologie a teorie výchovy*, Olomouc: Votobia, 1997

Golobová, M. *Děti na zabití*, Praha: Sdružení MAC s.r.o., 1997

- Hartl, P., Hartlová, H. *Psychologický slovník*, Praha: Portál, 2000
- Koutek, J., Kocourková, J. *Psycholog a psychiatr v rozvodových soudních sporech*, Propsy, č.6, 1998
- Link, F. *Injekcemi zabíjela dceru*, MF Dnes, 6.3.2003-12-10
- Malá, E., Raboch, J., Sovák Z. *Sexuálně zneužívané děti*, Praha: Psychiatrické centrum, 1995
- Mertlík, R. *Starověké báje a pověsti*, Praha: Svoboda, 1972
- Mufsonová, S., Krauzová, R. *O týrání a zneužívání*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996
- Musil, J. V. *Speciální psychologie*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999
- Nakonečný, M. *Psychologie osobnosti*, Praha: Academia, 1997
- Nakonečný, M. *Základy psychologie*, Praha: Academia, 1998
- Novák, T. *Koho máš raději, tatínka nebo maminku?*, Psychologie dnes, č. 9, 1998
- Říčan, P. *K psychologii krutosti*, Propsy, č. 3, 1998
- Říčan, P. *Krutost jako duševní porucha*, Propsy, č. 3, 1998
- Smith, T. a kol. *Encyklopedie lidské tělo*, Praha: Fortuna Print, 1996
- Slovník cizích slov*, Praha: Encyklopedický dům s.r.o., 1998
- Train, A. *Nejčastější poruchy chování dětí - jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*, Praha: Portál, 2001